

Állampolgárság és identitás

Az áttelepülés, kivándorlás következtében gyakran radikálisan új társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális kontextusba kerülnek az érintett személyek. Az egyik alapvető kérdés, mellyel óhatatlanul szembetalálkoznak, az identitás problémája. Ez egyaránt vonatkozik a korábbi nemzeti és/vagy etnikai hovatartozásukra, valamint a célország kínálta alternatívákra. A tanulmány a 20. század második felében Magyarországról Svédországba kivándorolt vagy menekült személyek háttérét vizsgálja abból a szempontból, milyen hatással bír mindez a választott országhoz való személyes viszony kialakítására, az állampolgárság igénylése szempontjából, illetve az óhazával való kapcsolat fenntartására, módosulására. A vizsgálat a magyarokkal kapcsolatos eredményeket azután összeveti három másik (chilei, török és iráni) csoportéval is.

Bevezetés

Ebben a tanulmányban szeretnénk rámutatni arra, milyen jelentőséggel bír az „eredet” az állampolgárság és az identitás szempontjából.¹

A honosítással foglalkozó szakirodalomban egy érdekes statisztikai összehasonlítás található két bevándorlócsoporthoz svéd állampolgársághoz való viszonyulásával kapcsolatban: a norvégoké és a magyaroké. A statisztika azokat a norvégokat és magyarokat veszi alapul, akik 1968-ban vándoroltak ki Svédországba, és figyelemmel kíséri honosításukat egészen 1986-ig. Nagy különbség mutatkozik a két csoport között: Miközben a magyarok közel 80 százaléka választotta a svéd állampolgárság kérelmezését, az 1968-ban bevándorolt norvég kontingens mindössze 10 százalékát honosították. A norvégok nagyobbik része néhány évi ott-tartózkodás után ismét elhagyta Svédországot, és az ott maradtak többsége is megtartotta eredeti állampolgárságát. Nem nehéz magyarázatot adni a szembetűnő különbségre: miközben a magyarok menekültek voltak, akik nem akartak együttműködni az akkori kommunista magyar kormánnyal, a testvéri Norvégia állampolgárai számára nem járt jelentőséggel az állampolgárság felvétele. Sokkal inkább meglepő, hogy egyáltalán 10 százalékuk a svéd állampolgárság felvétele mellett döntött. A nemzetiség háttérének jelentősége normálkörülmények között nem olyan egyszerű, mint ebben az esetben.

Előjáróban tisztázni kell, hogy mit takar az „eredet”, a „háttér” vagy a „nemzeti hovatartozás” fogalma ebben az összefüggésben. Mivel a jelen vizsgálat alapvetően az első generációs bevándorlókról és menekültekről szól (akik felnőttkorukban jöttek Svédországba), legelőször azt kell tisztázni, hogy esetükben milyen következményekkel járt az a háttér, amelyből származtak. Ezek az emberek otthon nemzeti szellemű nevelésben részesültek (az országuk történelme, a nemzeti szimbólumok, a zászló és maga a nemzet neve stb.), amelyet a gyerekek már korán összekötnek a saját nemzeti identi-

tásukkal, és amelyeket rendszerint nem lehet később átruházni más országokra. Függetlenül attól, hogy milyen érzelmekkel viseltettek a hazájukban éppen uralkodó társadalmi berendezkedéssel szemben, otthonukban a hazájuk hagyományai és kultúrája, valamint az otthon érvényes értékrend és elsajátított normák szerint éltek. Mindezt (ami részben megfelel a „kulturális örökségnek”) az emigránsok magukkal hozták Svédországba, hogy érvényesítsék ezeket az itt tapasztalható eltérő jelenségekkel szemben. Függetlenül attól, hogy alacsonyabbnak vagy magasabbnak ítélte meg a hazájában megkeresett fizetését más országokéhoz képest (különösképpen a célországhoz viszonyítva), a bevándorló továbbra is hazájához-szülőföldjéhez kötődött ideológiailag és érzelmileg. A migráció és a menekültség során szerzett tapasztalatokból is lehet következtetni az alapbeállítottságra, még abban az esetben is, ha bizonyos idő elteltével gyengül is az identitás. Olyan személyek (értelmiségiek, írók és művészek), akik képviselnek egy csoportot, mindenki másnál jobban tudják közvetíteni a kivándorlók számára a hazájuk által képviselt hatásokat. Azok is, akik például drámai módon szakadtak el a hazájuktól, rendszerint az ott végbement változások szerint alakítják hazájukkal kapcsolatos álláspontjukat. Bizonyos mértékben a büntudat is hozzájárul a kötődésükhöz: a gondolat, hogy cserbenhagyták hazájukat, népüket, rokonaikat és barátaikat, megfordul szinte mindegyikük fejében. Mindez oda vezethet, hogy a büntudat hazugságot szülhet, amellyel kivándorlásukat próbálják indokolni.

Gyakran rendkívül fontos az állampolgárság felvétele szempontjából, hogy miként éljük meg a száműzetés során a nemzeti és etnikai hovatartozásunkat. Bizonyos esetekben átfedi egymást a két fogalom (főként attól függően, mennyi ideig éltünk hazánkban), azonban ha áttelepülünk egy másik országba, akkor a két hovatartozás-érzés észrevétlenül eltávolodik egymástól. Ekkor kezdi a kulturálisan determinált etnikai identitás (amelyben döntő szerepet játszik a nyelv) élni saját változó életét, fejlődik az új haza szokásaival és normáival való találkozás következtében. A nemzeti identitást ritkábban teszik próbára, és akkor is csak azokban a helyzetekben, amikor a hazával kapcsolatos témákban kell állást foglalniuk. Ekkor döntő szerepet játszik a haza viszonyulása a korábbi állampolgáraihoz. Az erős ideológiai és mentális kötődés (aktív szerepvállalással vagy anélkül) természetesen következményekkel jár a bevándorlási ország számára: állandó összehasonlítások tárgyává válik, amelyek általában a „háttér” pozitív megítélését eredményezik. A gyakorlatban ez súrlódásokhoz vezethet a haza és az új haza iránt érzett lojalitás között. Még ha léteznek is bizonyos alapvető minták arra, hogy miképpen lehet megoldani a vitás helyzeteket a két egymással csak nehezen összeegyeztethető identitás között (az állampolgárságot érintő kérdések nagyon fontosak ebben az összefüggésben), nagy eltérések mutatkoznak különböző nemzetek bevándorlói között. Jelen tanulmány célja, hogy konkretizáljon néhányat ezekből a különbségekből. Ebbe a körbe tartozik a Svédország és az egyes kivándorlási országok közötti távolság jelentősége (földrajzi, éghajlati, kulturális). Nem egyértelmű azonban a fenti tényezők hatása: egyrészt fennállhatnak adott mentalitásbeli különbségek egy svéd gyári munkás és egy anatóliai paraszt között, másrészt néhány latin-amerikai bevándorló inkább svédnek érezheti magát, mint egy finn.

Amikor a háttérnek a bevándorlók svédországi életére és jövőbeli terveire gyakorolt hatását vizsgáljuk, figyelembe kell vennünk, hogy különbözőek az elvárásaik, és különbözőképpen értékelik a svéd jólét összetevőit. Az etnikai szempontokat kiemelő különb-

ségek alátámasztására a következő tapasztalatokat lehet felsorakoztatni: A szociális biztonságot a legjobban a finnek, legkevésbé a latin-amerikaiak és az olaszok értékelik. A betegellátó rendszert a feketék és a törökök értékelik a leginkább; a politikai jogokat a törökök és a görögök, legkevésbé a latin-amerikaiak; a svéd természetet leginkább az olaszok; a jól működő közigazgatást az olaszok és latin-amerikaiak; a lakásokat legjobban a finnek és legkevésbé a latin-amerikaiak stb. (vö. Bergman–Swedin 1982:167 skk.). Márkán különbségek figyelhetők meg a felsorolt dolgok megítélésében, részben attól függően, hogy menekültekről vagy vendégmunkásokról, részben pedig attól függően, hogy magas vagy alacsony képzettségű emberekről van szó. Feltehetőleg akkor tudták leginkább értékelni ezeket, ha vagy megvoltak, vagy ha éppen ellenkezőleg, nem voltak meg a hazájukban. Figyelemre méltó azonban, hogy Svédország legnagyobb értékeinek egyike, a természet nem igazán vonzza a bevándorlókat. Az esetek többségében a svéd éghajlatot negatív tényezőként ítélik meg, amely sok esetben fontos okot szolgáltat a visszavándorlásra. Ennek ellenére óvatosnak kell lenni, és nem szabad általános érvényű következtetéseket levonni a hasonló értékelésekből. A döntés kimenetele részben egy adott bevándorlócsoporthoz tartozó összetételén múlik.

Állampolgárság és identitás

Egy török vállalkozó, aki nem kevesebb mint négyszeri sikertelen kísérletet tett a svéd állampolgárság megszerzésére, 1986-ban felsorolta az eredeti állampolgárságának megtartása mellett szóló érveit. Az érvek jól átgondoltak voltak nyilvánvalóan azért, mert ezeket mind a honfitársaival, mind a más az állampolgárságot kérelmező bevándorlókkal osztotta. Első helyen a szülőföldre iránt érzett „szentimentális” kötődést említette. „Azért hagytam el hazámat, hogy jobban megismerhessek más embereket, fejlődjön személyiségem, és jobb anyagi színvonalat érjek el. Egy värmlandi, smålandi vagy egy norrlandi Svédországon belül költözhet Stockholmba vagy Göteborgba, de ők szeretik a szülőföldjüket, és nem akarják elfelejteni soha, hol születtek és nevelkedtek. Nem akarják kitörölni emlékezetükből, vagy tagadni a szülőhelyüket.” Említ további okokat a régi állampolgárság megtartására: a Törökországgal szemben fennálló vízumkényszer, az esetleges törökországi nyári tartózkodás nyugdíjaskorban, a hazában szerzett örökséggel kapcsolatban felmerülő vagy a törökországi vállalkozásokat érintő adóterhek (amelyek könnyebben megoldhatók, ha megtartják az eredeti állampolgárságukat; Arbetsmarknadsdepartementet 3025/86). Az állampolgárságért folyamodók listáján tehát szentimentális vagy emocionális okok, a hazához való kötődés szerepelt, amelyeket közelebbről szeretnék megvizsgálni.

Egy korábbi vizsgálatban, amelyet választójogi szempontból végeztünk (Statens Offentliga Utredningar 1984:12), kiderült, hogy az állampolgárság esetleges váltása a megkérdezettek egy részénél identitásproblémákat idézhet elő. Észrevehető, hogy gondot okozott a válaszadók számára egy absztrakt identitásfogalom kialakítása. Ezért felvethető, hogy nem is sikerült mindent kideríteni, aminek itt lenne a helye. A megkérdezettek különbözőképpen fejezték ki magukat az identitás tartalmával kapcsolatban. Az identitásfogalom gyakran nem is szerepel a bevándorlók szóhasználatában, hanem más terminusokat alkalmaznak helyette: az okok lehetnek érzelmi, szubjektív, pszichológiai

vagy szentimentális természetűek. Amikor használják és értelmezik, akkor ezeket szorosán az identitás kérdésének a körébe sorolják őket. Sok bevándorló ezenfelül a „különbözőség” kifejezést használja, és saját magukat másként vagy különbözőként tüntetik föl, akik nem illenek a svéd viszonyokba, mivel másképp élnek és gondolkodnak. Fontos ezen a helyen megemlíteni egy körülményt, amely megnehezíti az identitás jelentőségének megítélését az állampolgárság váltásánál. A rendelkezésre álló információk (mind svéd, mind külföldi vizsgálatokból) leegyszerűsített válaszlehetőségek alapján keletkeztek, amelyek arra készítették a megkérdezetteket, hogy olyan okokat jelöljenek meg, amelyekkel saját maguk sincsenek tisztában. Ebből kifolyólag az interjúalanyok számára is nehéz volt a különböző tényezők jelentőségének megállapítása (Hammar 1986; Kommitéarkiv 4065:2, 10). Más szóval kevés „spontán” információ mellett olyan válaszaink vannak, amelyek ferde képet adhatnak az állampolgárság váltásakor az identitásról. Ezenkívül azok az alkalmak is befolyásolták a válaszokat, amelyekkel kapcsolatban feltették a kérdéseket: például közvetlen kapcsolatban az állampolgárság váltásával vagy egy olyan időpontban, amikor nem motiválja semmi a válaszadókat, hogy helyezték magukat olyan helyzetbe, amelynek éppen nincs aktualitása. Az identitás fogalma túl összetett, mivel az emberek különböző mértékben kötik az állampolgárságot a nemzeti és etnikai hovatartozásukhoz. Mint ahogy korábban rámutattam, sokan úgy fogalmazzák az állampolgárság felvételével kapcsolatban, hogy „svéd lettem”, ahelyett hogy „svéd állampolgár lettem”.

Egy svéd nő, aki több éven keresztül Németországban élt, szívesen felvette volna a német állampolgárságot abban az esetben, ha megtarthatta volna a svédet is. Mivel azonban Németországban – a legtöbb európai országhoz hasonlóan – nem lehet kettős állampolgárnak lenni, nem vehette fel a német állampolgárságot. Úgy vélekedett, hogy az állampolgársága egybeforr az identitásával. „Nem akartam megfizetni az árat azért, hogy lemondjak arról, amiről úgy gondoltam, hogy az identitásom. Mi maradt volna meg számomra a svédességemből, ha elvesztettem volna svéd állampolgárságomat? Számomra ez nagyon sokat jelentett – be kellett volna vándorolnom saját hazámba, ha lemondtam volna a svéd állampolgárságomról... Ez a gondolat volt számomra a legfontosabb. Ha Svédország bezárná kapuit előttem, az olyan volna, mintha hazamennék, és nem lenne kulcsom a saját házamhoz, hogy bemehessek. Az identitásom összefonódott a svéd állampolgárságommal. Az útlevél az, ami bizonyítja és árulkodik arról, hogy te svéd vagy. Feltétele annak, hogy svédnek legyünk Svédországban, ha viszont nem vagyunk svédnek, akkor nem jelent ez a papír semmit sem. Érezhetem magam annyira svédnek, amennyire csak akarom, ha az állampolgárság nélkül nem lehet hozzáférésem Svédországhoz.” (33. számú interjúalany.²) A fenti idézet, amely egy magas képzettségű, középkorú nőtől származik, aki nagyon fontos és érzékeny pontokat érintett gondolataival, tartalmazza azoknak a dolgoknak többségét, amelyeket a legtöbb bevándorló érez, ha vizsgálja az állampolgársághoz való viszonyát az emigráció alatt. Különösen fontos kiemelni annak a szükségességét, hogy bizonyítani kell a hovatartozás hitelességét, hogy ezt stabilnak érezzék. Ez támasztja alá a formális tényező jelentőségét, amelyet az útlevéllel dokumentálunk.

Az említett eset, valamint több másik, amelyeket riportjaim során megismertem, arról tanúskodnak, hogy sok bevándorló számára nehéz az állampolgárság váltásának elfogadása, mivel ezáltal úgy vélik, hogy veszítenek identitásukból. Az ezzel a kérdéssel kap-

csolatban tett állásfoglalás természetesen az etnikai háttértől is függ, de legtöbbször független az etnikai határoktól. Ezzel szemben az életkornak és a célországban eltöltött időnek nagy jelentősége van abban, hogy miként határozzuk meg mind az új, mind a régi hazánkhoz kötődő viszonyunkat. Amikor sor kerül az állampolgárság váltására (általában öt vagy 12 év elteltével), személyiségünk már nem ugyanolyan, mint amikor megérkeztünk Svédországba. Az is jelentőséggel bír, hogy a megkérdezetteket gyakran kételemek gyötrik, amikor az identitást érintő kérdéseket tesznek fel nekik: nem világos az összefüggés számukra, és nem látják előre, hogy milyen következményekkel járhatnak a változások, amelyeket az állampolgárság váltása idéz elő. Nemritkán egy családon belül is megoszlanak a vélemények. A házastársak különbözőképpen vélekedhetnek: a nők hajlamosabbak pozitívabban viszonyulni a változásokhoz, mint a férfiak. Az identitás problémáit is gyakran különbözőképpen élik meg. Ezért beszélhetünk női és férfiidentitásról.

Hogy kerül képbe az identitás kérdése az állampolgárság váltása kapcsán? Eltekintve attól, hogy mennyire könnyű vagy nehéz volt eljutni hozzá, ez töréspontot jelent az életünkben. Először ekkor állítanak olyan döntés elé, amely elsősorban a jövővel kapcsolatos terveket érinti. Ezeket gyakran újraalakítjuk az ott-tartózkodásunk alatt, és olyanra változhat, amelyet korábban el sem tudtunk volna képzelni. Sok finnországi svéd belátja, hogy gyökerei sokkal mélyebben vannak Finnországban, mint gondolta volna. Erre azonban csak akkor derül fény, amikor fel kívánják venni a svéd állampolgárságot. Az állampolgárság váltása után nyilvánvalóvá válik, hogy valójában „hazát” is váltottak, nem csak tartózkodási helyet, és ez konfliktusokhoz vezet azon kérdések vonatkozásában, amelyek az elhagyott országot érintik. Kézzelfogható hasonlóságok vannak az állampolgárság és a vallás váltása között: mindkét esetben egy család momentumával összekötött folyamatról van szó. Ezt szokás szerint azzal az érzéssel fejezzük ki, hogy árulók vagyunk, azáltal hogy hazánkkal szemben illojálisan viselkedtünk. Különböző mértékben érezzük ezt az érzést, attól függően, hogy milyen okok húzódnak meg a háttérben. A kitörés és dezertálás fogalma is felmerül, ha a szökés vagy a kivándorlás elhatározását súlyos erkölcsi dilemmaként értékeljük. A kivándorlást ugyan lehet indokolni, ennek ellenére minden esetben lelki, önbecsülési és lojalitási problémát okoz (Rojas 1993: 123). A hazával való összetartozás kérdése akkor válik aktuálissá, amikor az ember lemond a nemzeti közösségben betöltött szerepéről, és ezt formálisan hivatalos válás formájában erősíti meg. Ezen a módon az állampolgárság váltása sokak szemében erkölcsi kérdéssé válik. A vázolt illojális cselekedet nem azzal kezdődik, hogy a kivándorló az új országban állampolgárságért folyamodik, hanem azzal a ténnyel, hogy elhagyja a hazáját egy másik országért. Az otthon maradt honfitársai gyávnak tartják, aki nem vállalja, hanem elmenekül a kötelezettségei elől, cserbenhagyja családját, rokonait és barátait, valamint az összes honfitársát, hogy más ország javára cselekedjen. A lojalitás egy olyan folyamat, amely még a kivándorlás során is változik, de amelyet fékeznek bizonyos ideig a hazával fenntartott kapcsolatok, ezek azonban végül elvesztik hatásukat, és részben áttevődnek az új országba.

Még ha politikai okokból hagyjuk is el hazánkat, akkor sem jelenti ez azt, hogy elhátarolódunk hazánk kultúrájától, hagyományaitól, nyelvétől vagy az azt alkotó közösségtől. Mindezek az értékek megmaradnak, és emlékezetbe kerülnek a honvágy és azon csatornák révén, amelyeket fenntartunk hazánkkal. A kivándorló egész idő alatt ezeket az értékeket veti össze a svédországiakkal. Az számúzetésben az állampolgárságot gyakran

– mint azt az iménti idézet is kifejezte – a saját háttérrel összekötő kapocsnak tekintik. Ennek megszakítását gyakran nagy veszteségként élik meg. Az állampolgárság váltásának okaként ezért gyakran azt hozzák fel, hogy mit jelent tartozni valahová vagy elfogadottnak érezni magát. A Svédországhoz képest hatalmas kulturális távolságban levő országokból érkező emberek számára az állampolgárság váltása nagyobb problémát okoz. Kételyek merülnek fel bennük, hogy az állampolgárság felvétele következtében a svédek szemében is svédvé válnak-e, ha máshogy néznek ki, nem úgy viselkednek, mint a svédek, és törik a nyelvet.

Egy fiatal chilei nő a következőképpen foglalja össze mindezt: A svéd állampolgárság „számomra semmit sem változtat meg. Ugyanaz az ember maradok, mint most. Nem fogom állandóan magammal vinni az útlevelem, hogy bizonygassam, hogy svéd vagyok, még ha nem úgy nézek is ki, mint egy svéd. Tehát semmi értelme sincs kérelmezni a svéd állampolgárságot. Egy üzletben dolgozom, és nagyon jól beszélek svédül, az emberek mégis inkább sarkon fordulnak, és máshoz fordulnak kérdéseikkel, ha segítségre van szükségük. Nagyon elszomorít, hogy ennek így kell lennie, ha valaki olyan jól beszél svédül, mint én”. (Riksarkivet Kommittéarkiv, Rösträttutredningen.) Ahhoz, hogy megértsük az effajta vélekedést, be kell látnunk, hogy az állampolgárság szimbolikus egyesülés az országgal, ahol születünk, felnőtünk, és ahol kialakult a világnézetünk. Az első állampolgárságnak, az anyanyelvnek és a vallásnak különleges jelentősége van. Így történhet, hogy az olaszok szemében az olasz állampolgárságról való lemondás egyenlő az árulással vagy az Olaszország iránt tanúsított lojalitás hiányával. Ezért nagyon jó és nyomós oka kell hogy legyen a váltásnak. Akik megszerzik a svéd állampolgárságot, rendszerint nem is büszkék rá. Ezért magukat svéd útlevéllel rendelkező olaszoknak tüntetik fel, hogy eltereljék a figyelmet az illojális cselekedet súlyáról (5. számú interjúalany). Érdekes azonban, hogy honosított állampolgárrá lehet válni anélkül is, hogy konfliktust éreznénk. Ez attól függ, milyen módon kaptuk meg új hazánk állampolgárságát. Sokak számára maga a váltás idézi elő a konfliktust. A Franciaországban élő algériaiakban ugyanez megy végbe a francia állampolgárság felvételével kapcsolatban, mert számukra az identitás az állampolgárságukban gyökerezik. Szemükben nagy különbség van között, hogy valaki születése által vált francia állampolgárra, vagy később kérvényezte azt. Az előbbit elfogadják, míg az utóbbit nem nézik jó szemmel (Brubaker 1992:230).

Néhány bevándorlócsoporthoz az állampolgárság felvételével kapcsolatban nyomás nehezedik, mint például a törökökre, jugoszlávokra és korábban a chileiekre. A váltás a honfitársak szemében felelőtlen cselekedet vagy „érzelmi stagnálás”, és aki lemond az eredeti állampolgárságáról a svéd megszerzése érdekében, csak „licencsvéd” lesz. Hazatérni idegen állampolgárságú turistaként és három hónapi tartózkodás után a tartózkodási engedély meghosszabbítását kérni nagyon sokak számára megalázó. Ugyanakkor azt a jogot is vitatják, hogy valaki minden körülmények között az marad, „aki volt”. A konfliktushelyzetek nemritkán éppen a megosztottságból adódnak: a svédek egyrészt úgy tekintenek a bevándorlóra, mint aki Svédországban él, dolgozik és adózik, másrészt úgy, mint akinek gyökerei egy másik országban vannak, és nem akarja tagadni származását. Amikor azonban a bevándorlók felsorolják a svéd állampolgárság mellett szóló indokokat, a saját ideáljaikkal kerülnek konfliktusba: mélyen legbelül szeretnék megtartani eredeti állampolgárságukat, de ha logikusan mérlegelnek, pont az ellenkező ered-

ményre jutnak. Megoldhatóvá tenné ezt a helyzetet, ha lehetséges volna, mint azt sokan szeretnék, a kettős állampolgárság intézménye.

Egy fiatal kubai aggodalommal teli döntése sejteti, hogy mivel járhat egy ilyen konfliktushelyzet. „Nem volt könnyű meghozni a döntést a svéd állampolgárság felvétele mellett. Nagyon szeretem Svédországot, olyanak, amilyenek megismertem... De sokáig úgy érezném, hogy Kuba elárulása lenne, amely hosszú ideig volt kiszolgáltatva külföldi agresszióknak és blokádnak, ha kérvényezném egy másik ország állampolgárságát. Hosszú gondolkodás után arra a következtetésre jutottam, hogy ez az érv nem egyforma súllyal esik latba a többivel. A kubai hatóságok ugyanis nem bántak velem olyan felelősségteljesen, és nem tanúsítottak velem szemben olyan megbecsülést, amint azt kubai állampolgárként jogomban állna elvárni tőlük. Ezért felmentettnek tekintem magam az esetleges irántuk tanúsítandó erkölcsi kötelességeim alól. Az idő múlásával a Svédországhoz való tartózkodásom egyre erősebbé vált.” (Centralarkivet M 1978–11–10:37.) A fenti példák rámutattak, hogy az állampolgárság váltásával együtt járó konfliktus a két ország közötti köteléktől függően vagy felerősödik, vagy csökken.

Mindent egybevetve az identitás egyike a legfontosabb tényezőknél, amelyek az állampolgárság váltásakor érvényesülnek. Az itt folytatott vita legfontosabb eleme, hogy az identitás mint tényező lehet *ösztönző* (mint az a fentiekben kiderült, „svédnek lenni”) vagy *visszatartó* hatású. Az identitás magja – amely az embert a többi emberrel való kapcsolatában szociális lénynek definiálja – az idegenben tartózkodás során alapjában változhat. A Svédországba bevándoroltak nagyobb részének felnőttkorban szembevető problémái támadnak a saját identitásával. Mivel azonban az identitásnak különböző jelentései vannak, bizonyos részei (a népességgel osztott közös politikai nézet, a foglalkozással való vagy az egzisztenciális identitás stb.) *ösztönző* tényezőként hatnak, amely végül a többséget arra készítheti, hogy vigyék végbe szándékukat az új állampolgárság felvételével kapcsolatban. [...]

Négy honosítási modell

A következő bemutatásban a magyar bevándorlócsoporthoz vesszük alaposabban szemügyre, különös tekintettel a svéd állampolgársághoz való viszonyulására – röviden összehasonlítva másik három bevándorlócsoporthal. Fontos rámutatni az állampolgári magatartás változatainak hátterére, mivel ez az integrációs probléma megértésének a kulcsa. Összevetettük és dokumentáltuk a négy csoportot az állampolgársághoz való attitűd-ben mutatkozó eltérések alapján. A kiválasztásukat a *kivándorlás oka, a Svédországtól való távolság és az integráció mértéke* határozta meg. A csoportok, amelyekre a választásunk esett – magyarok, törökök, chileiek és irániak – a bevándorlások különböző évtizedeit reprezentálják (1950-től 1980-ig). Ezek a csoportok néhány alapvető különbségtől eltekintve viszonylag nagyok és bizonyos mértékben feltérképezettek a kutatásban. Az idő szempontja, a tartózkodás hossza Svédországban – a svéd állampolgárság felvételére mutatott hajlandóság növekszik az idő elteltével – különböző módon működik. Első látásra nem mutatkozik egyértelmű összefüggés a tartózkodás hossza és a honosítás igénye között: sok más tényező nagyobb súllyal esik latba. A régi, illetve az új ál-

lampolgárság iránt mutatott attitűdök nagymértékben változnak annak függvényében, miként alakul a helyzet a származási és a célországban: politikailag, gazdaságilag és szociálisan. A származási országban végbemenő változásoknak központi jelentőségük van az első generációs bevándorlók számára.

A csoportok honosítással szembeni attitűdjeit a kivándorlási okok háttere, a csoportösszetétel, az adminisztratív kompetencia, a csoportnyomás, a haza hatása a csoportokra, az identitás kérdései, az integráció mértéke (munka, szociális kapcsolatok, vegyes házasság), a jövővel kapcsolatos tervek (visszatelepedés), valamint néhány speciális vonás alapján vizsgáljuk. Hipotézisem szerint a felsorolt szempontok mindegyike hatással volt a csoportokra, de különböző intenzitással.

A magyarok honosítása

A magyar bevándorlás Svédországba

1964 nyarán két svédországi magyar beszélgetett Stockholm belvárosában. A beszélgetés témája egyikük közelmúltbeli magyarországi utazása volt. A másik felháborodva mondta:

– Hogy volt gyomrod visszamenni egy olyan országba, amely máig megtartotta azt a politikai rendszert, és ahol ugyanazok kormányoznak, akik elől annak idején elmene-kültél, és politikai menedéket kértél Svédországban?

– Ezek súlyos szavak, elvégre mindannyian magyarok vagyunk.

– Éppen ezért. Ha a forradalomnak köszönhetően megtehetjük, hogy itt élhetünk, első alkalommal életünkben félelem és anyagi nehézségek nélkül, akkor be kell tartanunk néhány játékszabályt.

– Miért, én svéd állampolgár vagyok – rám nem vonatkoznak a játékszabályok! (Északi Tudósító 8:2, 1964:80.)

A fenti párbeszéd (amely egy Stockholmban megjelenő magyar nyelvű újságban jelent meg) elhangozhatott volna számos olyan magyar bevándorló között is, akik az 1956-os forradalom után érkeztek Svédországba, és akik számára az állampolgárság kérdése aktuális volt annak ellenére, hogy sokan közülük éppen az 1960-as évek közepén próbálták meg elfojtani magukban. A beszélgetés tükrözi az állampolgárság emberekre gyakorolt hatását (ami itt kissé túlzottnak és patetikusnak tűnhet) és a rendkívül kemény viszonyt a hazához a hidegháború alatt.

Kik voltak tehát azok a „magyarok”, akik az állampolgárság elnyerésére pályáztak Svédországban? A kérdés jogos, hiszen a svédországi magyarok nagy részét hivatalosan sosem regisztrálták magyar állampolgárnak, mielőtt felvették a svéd állampolgárságot. A napjaink körülbelül 27 000 (1995), nagyrészt honosított svédországi magyarja között nem szerepelnek a szomszédos Romániából, Csehszlovákiából és Jugoszláviából érkezettek, akik az 1920-as trianoni szerződést követően kisebbségként éltek ott. Erről szóló svéd statisztika nem készült, mivel a külföldieket állampolgárságuk és nem etnikai hovatartozásuk szerint regisztrálták. Számuk körülbelül ötezerre becsülhető.

A 2. világháborúig csak kevés magyar érkezett Svédországba. A két világháború között található néhány akadémikust, művészt és zenészt azon szociáldemokrata expoli-

tikusok oldalán, akik letelepedtek itt az 1919-es rövid életű Tanácsköztársaság után, és akiknek helyzete Ausztria Németország általi annexiója után tarthatatlanná vált, mivel az Ausztriában tevékenykedő szociáldemokratákat elűzték. Változott a helyzet a háború alatt és még inkább a háború után, a kommunisták 1948-as hatalomátvételével. Ekkor idemenekült néhány politikus és magas pozíciójú tisztségviselő, ami később bizonyos jelentőséggel bírt a száműzetésben élő magyarok számára. Az első szervezett svédországi bevándorlás a zsidókat érintette, akiket a Bernadotte-akcióval mentettek meg 1945-ben a német munka- és koncentrációs táboroktól. Amikor Svédország a háború után munkaerőhiánnyal küszködött, miközben Magyarországot munkanélküliség sújtotta, 1946–1947 fordulóján munkaerő-bevándorlást szerveztek Magyarországról Svédországba. Mintegy 400 mezőgazdasági munkást és száz erdei munkást érintett családostul, összesen tehát ezer fölött volt a számuk. A kommunisták hatalomra kerülése után a legtöbben a magyar hatóságok nyomása ellenére sem voltak hajlandóak visszatérni Magyarországra. Politikai menedéket kaptak, és Svédországban maradtak. A többi magyar bevándorlócsoporthoz képest nekik különleges helyzetük volt: elszigeteltségben éltek, mostoha körülmények között, saját magukra utalva. Nem tanultak meg svédül, és tradicionális, szigorú neveléssel fékeztek gyermekeik beilleszkedését a svéd társadalomba. Viszonyulásuk az állampolgárság váltásához és a honosításhoz megérne egy külön fejezetet.

A legnagyobb magyar bevándorlási hullám az 1956-os forradalmat követően érte el Svédországot: rövid idő alatt 7000 magyart fogadtak be, huszonéveseket, viszonylag magasán képzett, főként urbánus környezetből származó személyeket. A magyar menekültek bevándorlása ezután folytatódott – nagyjából évi 300 fővel –, egészen 1989-ig, a hidegháború végéig. A Magyarországra visszatérők vagy más országba távozó magyarok aránya megközelítőleg tíz százalék.

A magyarok státusa a honosításig nem volt világos. A menekültek hivatalos megnevezése „hontalan” volt, ami nem volt teljesen helytálló, hiszen mindegyiküknek megvolt a magyar állampolgárságuk, amelytől sohasem fosztották meg őket a magyar hatóságok. Svéd szempontból azonban hontalannak minősültek, mivel elfogadták őket menekültnek, és nem élvezték a magyar állam védelmét külföldön. Az 1956-ot követő első években nagyon nehéz volt lemondani a magyar állampolgárságról, mivel a hatályos magyar törvény szerint ezt csak azután lehetett megtenni, miután megkapták a svédet. Akik tényleg felvették a svéd állampolgárságot, csak egy hosszadalmas procedúrát követően mondhattak le a régi állampolgárságukról. A magyar állampolgárság elvesztése történelminek számított, amit a magyar államelnöknek kellett ünnepélyesen engedélyeznie. A svédországi magyarok egy része azonban lemondott az állampolgárságáról, vagy mert el akart határolódni az uralkodó rezsimtől, vagy mert a hazlátogatásait biztonságosabbá akarta tenni. Számos család a gyermekei érdekében tette ezt, hogy mentesüljenek ezáltal a magyar állampolgárság veszélyes következményeitől.

Az állampolgárságra vonatkozó hatályos magyar jogszabályok értelmében minden külföldön élő magyar, aki felvett egy másik állampolgárságot, magyar állampolgárnak számított mindaddig, amíg ez alól nem kapta meg a formális felmentést. A magyar állampolgárság elvesztése egyénileg és kollektívan is történhetett. A svéd hatóságoknak hosszú ideig téves elképzeléseik voltak ezekről a viszonyokról. A budapesti svéd külképviselet ezért 1961. december 19-én korhű ábrázolást adott arról, hogy miként tekintett a Kádár-rezsim a külföldön élő magyarokra: „... az Igazságügyi Minisztériumba beérke-

zett adatok, arról hogy mindenkit meg kell fosztani a magyar állampolgárságától, akik elhagyták Magyarországot az 1956-os népfelkelés után, és nem tértek vissza legkésőbb 1957 decemberéig, nem felelnek meg a valóságnak. Sík külügyminiszter úr december 7-i parlamenti felszólalásában leszögezte a kormány állásfoglalását ezzel kapcsolatban. Dr. Sík kijelentette bevezetésképpen, hogy a forradalmi magyar munkás- és paraszt-kormány nem kívánja bezárni kapuit mindazok a »jó magyarok« előtt, akik szeretnének visszatérni a hazájukba. Az utóbbi években amnesztiában részesültek mindazok, akik nem követtek el bűntényeket. Sokan jelentkeztek ezt követően a külföldi magyar képviselőteken, és többen vissza is tértek Magyarországra. Csaknem 40 000 ember tért vissza ezen a módon. Az érintett személyek tisztában voltak azzal, hogy a reakciós nyugati sajtó rémhírterjesztései egy propaganda részei voltak, és hogy a haza *megbocsátással és odaadással* fogadja vissza őket. Még sokan vannak, akik szeretnének visszatérni, és mi minden egyes esetet külön vizsgálunk meg. Vonatkozik mindez a *korábbi emigránsok kérelmére, akiket megtévedt személyeknek tekintünk, és akik később mentek külföldre.*” (A szerző kiemelése.) Az utóbbi kategóriába azonban éppen az 1956-os magyarok tartoztak (Riksarkivet Statens Utlänningskommission 2 byran F 1:3.). Hogy később miként bántak és tekintettek valójában a visszatértekre, jelentősen befolyásolta a külföldön maradt magyarok viszonyát a hazájukhoz és állampolgárságukhoz.

Miért döntött 7000 magyar amellett, hogy Svédországba megy annak ellenére, hogy csak kevés információval rendelkezett az országról (szemben más európai vagy tengerentúli országokkal)? A Svédország mint menekülési cél mellett döntés az uralkodó körülmények között (Magyarországról hanyatt-homlok kellett menekülni) többé-kevésbé véletlenszerű volt, és főként azon az elképzelésen alapult, hogy Svédország „jó ország”. Csak nagyon kevés magyarnak volt Svédország úti célja, amikor illegálisan átlépte az osztrák–magyar határt. Döntésükben szerepet játszott a svéd menekültügyi politika, amely megszabta a magyar menekültek felvételének irányvonalait az osztrák, illetve jugoszláviai menekülttáborokban. Jól szervezettek voltak, és nem annyira szelektívek, mint a többi országé (Svensson 1992).

Az 1956-os menekültek

A következő vizsgálat a viszonylag jól körülhatárolt 1956-os kategóriára összpontosít. *Az állampolgársággal kapcsolatos nézetük szempontjából elemi fontosságúak voltak azok a körülmények, amelyek ahhoz vezettek, hogy elhagyják Magyarországot.* Másodlagos szempontból a menekülésük okait a következőképpen foglalhatjuk össze. Egy részüknek valóban kényszerű politikai okaik voltak, hogy elhagyják az országot, egyrészt mert ki voltak szolgáltatva a rezsim politikai elnyomásának, másrészt a forradalomban betöltött szerepük miatt. A legtöbb magyar ebbe a kategóriába sorolta magát, amikor megérkezett Svédországba, azonban ez a csoport nem volt valójában túl nagy, a 7000-es kontingens mintegy néhány százalékát tette ki csupán. Ők igazi „hazafiak” voltak, mint a baltiak, akik sokáig nem adták fel a reményt, hogy visszatérhetnek egy demokratikus, szabad Magyarországra. Büszkén tekintettek a politikai menekült státusukra, büszkén kérelmezték a kék menekültigazolványt, és sértve érezték volna magukat, ha svéd útlevelel kellett volna magyar vízumot kérelmezniük. („Kádártól kellene talán engedélyt kér-

nem, hogy a saját hazámba mehessek?") Számukra kezdetben elképzelhetetlen volt a svéd állampolgárság felvétele, és csak akkor következett be nézetükben változás, amikor a hidegháború során úgy látszott, hogy az ő életükben már nem történik változás ez ügyben. Még ha a menekültigazolvány vagy úti okmány korlátozta is a mozgásukat, ez nem befolyásolta ezt a csoportot, és az esetleges hátrányok sem, amelyek a hontalanságból következtek. Ami mégis változtatott ezen elvű hazafiak álláspontján, az a szükséglet volt, „hogy mindenkinek kell valahova tartoznia”. „Nem mi magunk, hanem az idő oldotta meg számunkra az állampolgárság problémáját.” Amikor hosszú gondolkodás után hasonló vélekedésűekkel (svédekkel nem beszéltek erről a kérdésről) végül az állampolgárság váltása mellett döntöttek, nem jelentett ez esetükben szorosabb kötődést Svédországhoz, és azt sem, hogy megváltozott volna a hazájuk iránti viszonyuk. Ez a csoport nagyon sokáig hazafi maradt, és nem szívesen beszélt az új állampolgárságáról, ami legbelül zavarta őket (1. számú interjúalany).

Egy másik kis létszámú csoport a *kalandorokból* állt, akik elhagyták hazájukat, amint lehetséges volt. Nagyrészt fiatal emberek voltak, sokan 18. életévüket sem töltötték még be. Ők nagy hajlandóságot mutattak az integráció iránt, vagy ellenkezőleg, képtelenek voltak megtalálni helyüket az új környezetükben. Mindig valami újat akartak kipróbálni. Számukra a svéd állampolgárság csak gyakorlati előnyökkel járt. Sokan közülük visszatértek Magyarországra, de kétszázan közülük olyanok voltak, akik alkalmazkodási nehézségekkel küzdöttek, vagy büntett elkövetése miatt büntetőintézetbe kerültek. Ennek következtében változott meg a kezdetekben pozitív megítélés, amelyben a magyar menekültek részesültek Svédországban (Svensson 1992:178 skk.).

A magyar menekültek többsége azonban a *gazdasági menekült* kategóriába tartozik. Jogosultak voltak a politikai menedékjogra, mivel illegálisan hagyták el az országot, de az első években szentségtörésnek számított megkülönböztetni őket a többi magyartól. Még ha ezek az emberek alapvetően rendszerellenesek is voltak, nem vettek aktívan részt az 1956-os zavargásokban, és amikor esélyük volt Ausztriába menekülni, kihasználták a lehetőséget, és megszöktek. Közöttük találhatunk egyedülállókat és gyermekes családokat is. Sokan azért hagyták el Magyarországot, mert reménytelennek ítélték meg a gyermekük jövőjét a diktatúrában. Általános vélemény volt, hogy „Magyarországon csak háborúra lehet számítani, és az ország mindig elvesztette háborúit. Nehéz volt elhagyni Magyarországot, de nem tudtuk elképzelni, hogy három gyerekünket egy szoba-konyhában neveljük fel”. Céltudatosak voltak, és tudták, hogy az anyagi siker feltétele a társadalomba való súrlódásmentes beilleszkedés. Záloga a jó nyelvtudás és a svéd állampolgárság volt, amelynek megszerzését hatalmas előrelépésként élték meg, és amelyre büszkék voltak. Ebben a kategóriában sok egyetemi hallgató is található, akiknek így lehetőségük nyílt folytatni tanulmányaikat (1. számú interjúalany).

A fenti csoportok között nem lehet éles határokat húzni, mint ahogy azt az őket követő menekült bevándorlók esetében sem lehet megtenni. Nagy különbség mutatkozott (és mutatkozik még mindig) azonban ezek között a később és a forradalom után érkezettek között. A különbség főként a fogadtatásban és a korlátozott karrierlehetőségekben mutatkozó különbségekből következik.

A magyar bevándorlás összetétele

A 1956-os bukott forradalom által kiváltott magyarországi menekülthullám nagyobb részét fiatal emberék tették ki: több mint hatvan százalékuk 25 éves sem volt, és valamivel több férfi volt közöttük, mint nő. A csoport nagy részét fémipari munkások (körülbelül harminc százalék) és egyetemi hallgatók (körülbelül tíz százalék) jelentették. A fennmaradó részt munkások, technikusok, építészek, textilipari munkások, építkezési munkások, nagyszámú mérnök és orvosok alkották. A képzési szint viszonylag magas volt – mint ahogy a képzési ideál is, ami később meg is mutatkozott –, sokkal magasabb, mint az 1960 és 1970 közötti munkabevándorlók között, de nem annyira magas, mint a később bevándorló latin-amerikai és iráni csoportok körében. Ericsson szociális miniszter 1957. januári beszámolója szerint a menekültek életkori és családi állapotának összetétele kedvezőnek számított a svéd munkaerőpiac szempontjából (Svensson 1992: 153). A mobilitásuk nagy volt, nem utolsósorban azért, mert egyedülállóak voltak, és hajlandóságot és kedvet mutattak új dolgok kipróbálására. Ez vonatkozott mind az állásokra, mind a tartózkodási helyükre. Nem jelentéktelen tényező, hogy sok volt közöttük a zsidó származású személy, akik vagy tovább akartak menni Izraelbe vagy az Egyesült Államokba, vagy ha Svédországban maradtak, fel akarták venni a svéd állampolgárságot, amilyen gyorsan csak lehetett.

Mindkét nem egyedülálló szívesen helyezkedtek el svéd környezetben. A vegyes házasságok száma azért volt olyan magas a magyarok körében, mert megkönnyítette a svéd állampolgárság kérelmezését. Számos példa támasztja alá, hogy a svéd származású házastárs családja számára fontos volt, hogy az új családtag svéd állampolgár legyen. Itt is a gyerekek érdekét tartották szem előtt. „Az új családban az állampolgárság kérdése gyakran van terítéken. Az anyósom nem feszegette a kérdést, de a feleségem részéről világos elvárás volt, mert gyakran felhozta az állampolgárság váltásának témáját. Amikor 1964-ben megszületett a fiam, a kérdés új megvilágítást kapott. Akkor gyorsan meg kellett szereznem a svéd állampolgárságot, nehogy a fiam hontalan legyen. Fontos volt számunkra, hogy lemondjak a magyar állampolgárságomról, nehogy a fiam kettős állampolgárrá váljon, és ezáltal a magyar részről igényeket támaszthatnának vele szemben a jövőben.” (32. számú interjúalany.) Előfordult az is, hogy felbontotta egy svéd lány és egy magyar fiú a jegyességet, mert a magyar fiú hazafiasságból nem volt hajlandó kérelmezni a svéd állampolgárságot.

A külföldön élő magyarok mobilitása és beilleszkedési készsége különböző országokban ismert jelenség számunkra, még akkor is, ha nem folytattak szisztematikus vizsgálatot ezzel kapcsolatban (Borbándi 1985). A tényezők, amelyekre rámutattak, részben megegyeznek a fentiekben említettekkel. Milyen más magyarzatok találhatók még? A jugoszlávokkal szemben, akik egy többkultúrájú országban éltek otthon, de ennek ellenére egyértelmű tendenciát mutattak az etnikai elszigeteltség irányába, a magyarok sokkal inkább „kozmpolitán” viselkedtek. Hogy lehetséges ez, ha Magyarország 1920 után Európa egyik legegységesebb országa volt a nyelv és kultúra tekintetében? A kozmpolitán viselkedés gyökereit feltehetőleg a Habsburg Birodalomban kereshetjük, ahol különböző nemzetiségek éltek egymás mellett generációkon keresztül.

Az erős hajlandóság és okai

Közvélemény-kutatás, 1964

1964-ben a Stockholmban magyar nyelven megjelenő *Északi Tudósító* című folyóirat megjelentetett egy felmérést, *A sors két hazát adott nekünk* címmel. Ez annak kapcsán született meg, hogy az állampolgárság kérdése egyre több magyar számára vált aktuálissá. Az olvasók a lenti kérdésekre válaszolhattak levélben. Nem tudjuk, hány válasz érkezett be, mert nem őrizték meg a kérdőíveket. A szerkesztő szerint hét év elteltével jött el a magyarok számára az idő, amikor állást kellett foglalniuk a jövőjükkel kapcsolatban. Mindenki tisztában volt a honosítás nehézségeivel és a problémák sokrétűségével, amelyek ezzel jártak. A magyarok sok vitát folytattak, és a véleményekben jelentős különbségek mutatkoztak. A vizsgálat különleges volt abból a szempontból, hogy a kérdések általánosak voltak, és több országra nézve aktuális jellegűek. Hat kérdést tettek fel az olvasóknak, majd kiértékeltek a beküldött válaszokat. Az alábbiakban közlünk néhány reprezentatív választ.

I. Miért akarta felvenni a svéd állampolgárságot? Miért állt el ettől?

1. A válaszokban döntő súlya van annak, hogy nem vesztették el a magyar állampolgárságukat a svéd állampolgárság megszerzésével. (A menekültek feltétel nélkül kapják meg a svéd állampolgárságot, azaz anélkül, hogy azt megelőzőleg lemondtak volna a régi állampolgárságukról.) Akik felnőttkorukban kerültek ebbe a helyzetbe, már nem tudtak érzelmileg megváltozni. Sokan azzal indokolják ezt a döntést, természetes, hogy csatlakoznak a svéd társadalomhoz, még ha csak formálisan is, ha az segít nekik. „Kötelezettségünk van a gyermekeinkkel szemben, biztonságukért a jelenben és jövőben.”

2. A svéd állampolgárságot csak gyakorlati okokból veszik fel. Feltétele ugyanis több tisztség és állás betöltésének: egyértelmű, hogy a svéd állampolgársággal jelentősen növekszik a munkavállalás esélye. Fontos továbbá, hogy svéd állampolgárként akadályok nélkül lehet külföldre utazni.

3. „Nem akarok honosítva lenni belátható időn belül, mert ez öncélúság lenne. Nem vagyok nacionalista, a magyarságom európai. Állítom, hogy lehet itt külföldiként is békében élni.”

Kommentár: A válaszokból lényegében két következtetést lehet levonni: egyrészt hogy hét-nyolc év nem volt minden esetben elegendő a svéd állampolgársággal kapcsolatos döntés meghozatalára, másrészt hogy a bevándorlóknak nagy igényük volt arra, hogy azt érezzék, van hazájuk.

II. Milyen érzés volt átvenni az állampolgárság felvételét igazoló okmányokat?

1. „Jól érzem magam Svédországban és a svédek között, de amikor kézhez vettem a papírt, megkérdeztek: »Jól megfontolta, hogy Svédországban akar maradni?« Nagyon szomorú lettem. Nem én döntöttem el!”

2. „Nem éreztem semmi különöset, csak csodálkoztam, amikor gratuláltak az emberek az új állampolgárságomhoz.”

3. „Nem volt időm állást foglalni az új helyzetemmel kapcsolatban. Az az érzésem támadt, hogy jobban idetartozom.”

Kommentár: Fontos megjegyezni, hogy hiányzott a válaszokból az emocionális töltés, amely általában érvényesül az állampolgárság váltásával kapcsolatban: nem sokan tekintették ezt Magyarországgal szemben elkövetett véttségnek.

III. Milyen kötelezettségeket érez új állampolgárként a svédekkel szemben?

1. „Ugyanazt, mint a korábbi hazámmal, Magyarországgal szemben. Közösséget kell alkotnom a svédekkel.”

2. „Különbséget kell tenni Svédország és a svédek között. Nem érzek semmiféle kötelezettséget az emberekkel szemben: a svédek szemében ugyanolyan idegen maradok, mint amilyen voltam az állampolgárság felvétele előtt. Véleményem szerint ez semmit sem jelent.”

3. „Konstruktív lojalitást érzek. Nemcsak »passzív« kötelezettségekre gondolok, hanem »aktívakra« is a társadalmi vitákban.”

Kommentár: Megfigyelhető egy éledező lojalitás és fokozódó tudatosság a társadalmi felelősséget illetően az új hazáért.

IV. Hogyan képzeled el svéd állampolgárként a viszonyát Magyarországhoz?

1. „Szándékozom fenntartani kapcsolatomat a hazámmal.”

2. „A kapcsolatom intenzívebbé válik. Hazlátogathatok, más szemmel tekinthetek az országra, és felmérhetem, mi minden történt, amióta eljöttem.”

3. „Hatni tudok az emberekre, még ha csak kismértékben is, hogy éljenek európai módon, és tegyenek a sovinizmus ellen.”

4. „Nehéz lesz fenntartani a kapcsolatokat, a kezdeti lelkesedés le fog törni, és egyre inkább nosztalgikussá válik. A napjaink magyar valóságával való konfrontáció hatalmas csalódást okozhat: nem fogjuk már megtalálni azt, amit a honvágyunkban kerestünk. Követni kellene az ország fejlődését, hogy jelentős kapcsolatot tarthassunk fenn.”

Kommentár: Nyilvánvaló, hogy a svéd állampolgárság új alapot teremt a hazához fűződő kapcsolatrendszer számára, ami elképzelhetetlen volt az 1960-as években a svéd állampolgárság nélkül.

V. Kötelezi Önt a magyar származás valamire az új hazájával szemben, ha igen, miképpen?

1. „Az emberek nem tudnak egymástól elszigetelten élni. Idegen eredetem és különleges tapasztalataim színfoltot jelenthetnek az ország számára, és jelenlétem egy testvéri választ realizálhat.”

2. „Magyarország ügyéért kell szólni. A változások ellenére még mindig ártatlan emberek ülnek börtönben. 1956 üzenetét tovább szükséges terjeszteni. Terjeszteni kell a magyar kultúrát.”

3. „Együtt kell működni más magyarokkal.”

4. „Egyedül kell tanítani a gyermekeimnek a magyar kultúrát, hagyományokat és a nyelvet az iskola és a környezetem segítségével.”

Kommentár: A válaszadók kérdései napjainkban már elképzelhetetlenek lennének. Hét-nyolc év elteltével még mindig mély érdeklődést tanúsítottak a hazájukban végbement folyamatok iránt, ez azonban mára lecsengett.

VI. Lemondana az új állampolgárságáról, ha visszatérhetne egy szabad Magyarországra?

1. „Egy szabad Magyarországon élni minden külföldön élő magyar vágya. De ezért nem mondunk le a svéd állampolgárságunkról.”

2. „Valószínűleg lemondanék a svéd állampolgárságomról, ha visszatérhetnék egy szabad Magyarországra.”

3. „Nem!”

4. „Néhány éve határozott igennel válaszoltam volna, holnap talán nemmel, ma nem tudom. Nem tudjuk megítélni beláthatatlan tényezők hatását. Egy szabad Magyarország is más lehet, és az emberek is. Én is változom!”

Kommentár: A szökes Magyarországról visszavonhatatlannak tűnik a válaszokból. Harminc év elteltével mindez ténylegesen beigazolódni látszik, mivel a svédországi magyarok nagyon ritkán (évente csak néhány eset) veszik fel újra a magyar állampolgárságot.

Három évtized telt el azóta, hogy elvégezték a fenti vizsgálatot, amellyel felületessége ellenére is sikerült felszínre hozni az állampolgárság váltását érintő kérdéseket. A válaszgyűjteménynek sikerült megvilágítani sok kérdést. A később végzett felmérések, amelyek a statisztikai hitelességet tűzték ki célul, nem hatoltak ilyen mélyre az egyén orientálódását érintő kérdésekben, és nem sikerült körvonalazniuk azokat a nehézségeket, amelyeket az idéz elő, ha valakit két lojalitás közötti választás elé állítanak. Ez a vizsgálat felfed sok olyan közös vonást, amelyeket más honosítási procedúrát vizsgáló felmérésekből is ismerhetünk: attitűdök sokaságát akár egy relatíve homogén csoporton belül. Látszólag ugyanazon külső feltétel esetén az emberek egészen eltérően reagálnak a hazájukkal kapcsolatos viszonyukat érintően. Érdekes megjegyezni, hogy sokkal könnyebben fogalmazták meg a hazájukhoz fűződő kapcsolatukat, mint az új hazájukéhoz fűződőt.

A vizsgált kérdések arról tanúskodnak, hogy azok a magyarok, akik felvették a svéd állampolgárságot hét-nyolc évi ott-tartózkodást követően, túltették magukat a száműzetés szokványos nehézségein. Az állampolgárság váltását elsősorban gyakorlati okok motiválták. Ami az identitást illeti, egy jól megfogalmazott gondolattal ki lehet fejezni. „Magyar vagyok magyar állampolgárság nélkül is, svéd nem leszek még svéd állampolgársággal sem.” Ugyanakkor más válaszokból közömbösség tükröződik. Kijelenthetjük, hogy a magyarok elsősorban maga Svédország, a társadalmi berendezkedése és az intézményei iránt éreztek lojalitást, és csak másodsorban népe iránt. Miért? Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy könnyebb volt azonosulni a befogadó társadalom attitűdjeivel, feszélyező és nyitott formájával, amely ellentétben áll mindennel, amit a haza szimbolizált. A svédek félneknek, visszahúzódnak és kivárodnak tünnek. Ezekhez a tulajdonságokhoz különböző akadályok járulnak, mint például a nem kielégítő nyelvtudás.

Mint több más összefüggésben, itt is elsősorban a gyerekekre és az ő jövőjükre gondoltak, ami az állampolgárságot érintő kérdésekben érvényesül.

A legfontosabb következtetések egyike, amelyet harminc évvel később le lehet vonni ezekből a felmérésekből, forráskritikai természetű. Ha összevetjük a válaszokból következő ismereteket a későbbi ábrázolásokkal (nem utolsósorban azokkal, amelyek az interjúkból tükröződnek), akkor szinte nem találunk megegyezést, és nagyon furcsának tűnhet. Közismert, hogy a magyarok nagy hajlandóságot mutattak a háborút követően a svéd állampolgárság felvételére, és a legtöbben kérvényezték is azon nyomban, amint ez lehetőségessé vált. Szinte már hajlamosak vagyunk elhinni, hogy ez egyszerű volt, és nem okozott fájdalmat. Amikor szóba kerülnek napjainkban ezek a kérdések, az a benyomásunk támadhat, hogy ez valójában így volt. Ez az elképzelés azonban mégis téves! Az igazság az, hogy ez a folyamat *a legtöbb magyar számára nagyon nehéz, fájdalmas volt, teli bizonytalansággal és kétségekkel*, még ha sokkal később ezt többen egészen más színben is tüntetik fel.

Láncreakció

Vegyük szemügyre a felmérés feltevésének segítségével azokat a tényezőket, amelyek hatottak a magyarokra. Ha a felmérés eredményét összevetjük azokkal a felismerésekkel, amelyeket sokkal később nyertünk a magyarok honosításával kapcsolatban, egy sor érdekes kérdést tehetünk fel a „végeredménnyel a kezünkben”. Először a kvantitatív aspektust érintőket vizsgáljuk meg: a magyarok által tanúsított hajlandóságot az állampolgárság váltásával kapcsolatban. A minta természetesen nem volt egyértelmű 1964-ben. Fokozatosan csökkent a kételkedők és az ellenzők száma, és ezáltal sejteni lehetett, ami később nyilvánvalóvá vált: a többi csoporttal ellentétben a magyarok, akik az 1956-os forradalom nyomán hagyták el hazájukat, nagy hajlandóságot tanúsítottak a svéd állampolgárság felvétele iránt. Abban az évben (1964), amikor végezték a felméréseket, már csak 1774 magyart honosítottak, azonban a többségük már a következő két-három évben (például 1965-ben 370 személy) felvette a svéd állampolgárságot. Ez az „akceleráció” valószínűleg a korábban honosítottak által az új állampolgársággal kapcsolatban szerzett tapasztalatoknak köszönhető. *Kiderült, hogy a svéd állampolgárságnak nagy értéke van az élet több területén.* Kezdetekben a hazalátogatásnak volt a legnagyobb jelentősége. Lehetőssé váltak tehát a hazautazások, amelyek nemcsak a látogatók számára nyújtottak maradandó emléket, hanem a magyarországi hozzátartozóik számára is. Amikor elterjedtek az ezzel kapcsolatos pozitív hírek, hogy az utazások nem járnak veszéllyel, hogy nem fogják Magyarországon a hazalátogatókat, mint ahogy azt sokan gondolták, felébresztették a lappangó honvágyat. A felfokozott vágy, hogy újra láthassák hazájukat, a svéd állampolgárság iránti kérvények számának növekedését eredményezte. Amikor eldöntötték az állampolgárság felvételét, türelmetlenség uralkodott el rajtuk, ami leginkább az utazási lázhoz hasonlítható. Különböző motivációk voltak, leggyakrabban az idős és beteg szülők meglátogatását említették, mielőtt még késő lett volna.

Az első hazalátogatás a legtöbbször számára kísérletszerű volt. Mivel az 1956-os magyaroknak még megvolt a magyar állampolgárságuk, nem volt számukra teljesen kocká-

zatmentes a magyarországi utazás. Nem tudták, hogy reagálnak a magyar hatóságok, vagy hogy tiszteletben tartják-e a nemzetközi egyezményeket. Nem tudták, hogy a régi vagy az új állampolgárság számít-e többet. A hazautazások „ártalmatlannak” bizonyultak: eltekintve egyes komplikált esetektől, nem adódtak kellemetlenségek: a magyar hatóságok valamennyi korábbi magyart azon ország állampolgárának tekintették, amelynek útlevelével rendelkezett. Előfordult, hogy olyan hazalátogatóknak, akik szabálysértést követtek el, le kellett tölteniük büntetésüket, és ezt követően kiutasították őket az országból. Ennek ellenére sokáig annyira problematikus volt a hazautazás, hogy évtizedekig tartott, amíg eloszlott a félelem. A hazalátogatás a gyerekek számára is fontos volt, akiknek nem voltak Svédországban unokatestvéreik és rokonaik. Ez vonatkozik az összes bevándorlógyerekre: gyakran irigységgel tekintettek a svéd gyerekekre, mert azok akkor látogathatták meg unokatestvéreiket és nagyszüleiket, amikor akarták.

Azokkal az állampolgárságot kérelmezőkkel szemben, akiknek le kellett mondaniuk az eredeti állampolgárságukról, a politikai menekültek feltétel nélkül megkapták a svéd állampolgárságot. Nem lehet kellőképpen kiemelni ennek a körülménynek a jelentőségét. Sok magyar nem lett volna hajlandó a honosításra, ha le kellett volna mondania a magyar állampolgárságáról. Ez egyértelműen kiderül az interjúkból, és ebből a szempontból nincs különbség az 1956-os bevándorlók és a későbbi évek menekültjei között. „A magyar állampolgárságról való lemondás óriási problémát okozott volna. Mindig úgy gondoltuk, és ezt is mondtuk gyerekeinknek, hogy nem a magyar kultúra vagy a magyar állampolgárság, hanem a rezsim elől menekültünk.” (3. számú interjúalany.) Gyakorlatilag tehát kettős állampolgárok lettek a magyarok – ahogy azt sokan szerették volna, de nem lehettek.

A magyarországi látogatások azonban több évig ellentmondásosak voltak. Az *Északi Tudósító* című folyóirat (1966) összegzi az általános vélekedést: „A magyarok még mindig vitatkoznak arról, hogy hazalátogassanak-e, ha korábban elhagyták országukat. Ami véleményem szerint döntő, az nem maga a hazautazás, hanem a motiváció kérdése. Ha valaki az idős szüleit, rokonait szeretné meglátogatni, vagy fontos ügyben utazik Magyarországra, akkor érthető és kifogásolhatatlan. Nem lehet akkor sem senkinek kifogása, ha valaki csak szülőföldjét szeretné újra látni. De ha valaki csak azért utazik haza, hogy olcsón egyen és igyon, vagy felvágjon pénzével, autójával és a külföldi jólétével, akkor ez elítélendő.”

Fogadtatás mint kezdőtőke

Az 1956-os magyarok privilegizált csoportot alkottak. A magyar menekültügyi kérdést Svédországban kedvező ideológiai, politikai és gazdasági konjunktúra jellemezte. A magyarok figyelmet keltő csoportnak számítottak, akik élvezték a svédek szimpátiáját és jóakarátát. Ezenfelül a legtöbben rögtön munkát kaptak, és előnyös kezdősegélyt. Csak kevés más olyan menekültcsoport volt a Svédországban menedéket keresők között, amely tagjainak ilyen kedvező körülményeket biztosítottak. A másik csoport, amely a társadalom és a lakosság részéről hasonló pozitív megítélésben részesült, a chilei volt az 1970-es években, de akkor már nem voltak annyira kedvezőek a feltételek, mint a magyarok számára az 1950-es években. Ez a tény általánosan ismert a svédországi magyarok kö-

rében, és magyarázatot ad a sikereikre. Akik a folytatódó menekültbevéndorlás keretében érkeztek Svédországba (évente körülbelül 300 személy, többnyire disszidált turista), rendszerint sokáig szótték szökési terveiket. Ők már nem ápták „magyarságukat” a diktatúra politikai és gazdasági elnyomása alatt (a hazafiakkal szemben), hanem elsősorban normális, harmonikus életet szerettek volna élni, nyugtalanság nélkül. Ebben a kategóriában magától értetődő volt az állampolgárság váltása.

Mint azt A. Svensson összegzi, a magyarok számára gazdasági előnyöket biztosítottak, és lehetőséget kaptak a svéd nyelv megtanulására. „Azonban az ország nyelvének ismerete és minden mai javulás ellenére talán könnyebb volt a menekültek számára, függetlenül a kategóriáktól, az 1950-es években megalapozni a jövőjüket Svédországban.” (Svensson 1992:232.) *Kialakult egy fejlődési optimizmus és jövőbe vetett hit, amely magával ragadta a magyarokat is.* Ez talán azon a szemléletmódon múlt, hogy a 2. világháború után és a tömeges bevándorlásokat megelőzően a bevándorlókat/menekülteket jóakarató svédok fogadták be, szemben azzal, ahogy azt később a bürokratikus és merev intézmények tették, amelyeknek nem sikerült csökkenteni a bevándorlók idegenségérzetét. Az említett körülmények jelentőségét, hogy a magyarok részesültek mindabban, amire legjobban szükségük volt, nem lehet túlbecsülni. Az, hogy kezdetektől fogva barátságosan befogadta őket a társadalom, olyan kezdőtőke, amelyet nem lehet pótolni.

Az ellenséges haza

A legnehezebb tényező az állampolgárság váltásánál a hazához fűződő viszony kérdése volt. A „hazához kötő kapcsolat” fogalmán normális esetben több kapcsolatot értünk különböző szinteken, személyre vagy csoportra szabottan. A bevándorlókat érintő vizsgálatokban gyakran a bevándorlók szociális kapcsolataira, legtöbbször családi kötelekeire vonatkoztatunk. De létezik egy másik vonatkoztatási szféra is egy átfogóbb síkon, amely különböző formákban jelenik meg, és amelyekre szintén hatást gyakorol, de lehet, hogy inkább meghatároz a haza. A magyarok döntő részének, akiken ez a felmérés alapul, része volt az ország 20. századi zaklatott történelmében. Vagy a náciizmus elnyomása, vagy Sztálin meghosszabbított keze alatt, vagy Kádár gulyáskommunizmusában éltek, amely ideológiailag legalább annyira kemény volt, mint bármelyik szocialista „testvéri országban”. Számos magyar szenvedett a száműzetésben nehezen feldolgozható és traumás emlékek miatt, amely nemcsak az aktív politikai szerepvállalásnak, hanem a harmonikus életnek is gátat szabott. Sokan közülük elszigetelték magukat mindentől, aminek köze volt a magyar közösséghez. Az első évek során olyan erősek voltak a beilleszkedési törekvések, hogy sokan megtiltották a gyerekeiknek, hogy magyarul beszéljenek, azért hogy megszabaduljanak a terhes magyar örökségtől. Nem volt szokatlan a magyar áruk, például élelmiszerek bojkottja a menekültek körében, mivel ez volt azon kevés lehetőségek egyike, melyek révén ki lehetett fejezni az állásfoglalásukat. Lassan két csoportosulás kristályosodott ki Svédországban és más országokban is: a demokratikus, illetve a nemzeti emigráció az eltérő célkitűzéseikkel és a szinte összeegyeztethetetlen nézetükkel a hazával kapcsolatban. Az emigránsok/bevándorlók kollektív identitása részben azon célkitűzés köré épül fel, amely minden emigrációban és kivándorlásban létezik, világosan

kinyilvánítva vagy kevésbé egyértelműen. A politikai menekültek általában markánsabb profilt öltenek, mint a többiek. Ebben a folyamatban általában fontos szerepet játszik a haza, amit nem ignorálhat az emigránspolitika sem.

Az 1956-os forradalmat követően a magyarországi rezsim gyűlöletpropagandát vezetett a külföldi magyarok ellen, amely szerint ők az okai minden rossznak, ami sújtja az országot. Ezt a hivatalos attitűdöt nehéz volt fenntartani egy társadalomban, amelyben oly sok családnak élt egy vagy több tagja külföldi száműzetésben. Az 1960-as évek elején lassan mégis megindult valamifajta enyhülés, és 1963 márciusában amnesztiát hirdettek a Magyarországot illegálisan elhagyóknak. Egyúttal kampányt indítottak a külföldi magyarok hazacsábítására. Ez azért hiúsult meg, mert feltételül szabták az emigránsok részéről a „javulást” és a „megbánást”, továbbá nem ismerték el az emigrációt mint jogos és legális választ az elnyomásra és a despotizmusra. Amikor a külföldön élő magyarok többsége állampolgárságot váltott az 1960-as évek közepén, lehetségessé vált számukra, hogy hazautazzanak Magyarországra, meglátogatni a rokonaikat és barátait. Ez döntő lépésnek bizonyult a kapcsolatok fejlesztésében. Ebben az időben Svédországban nagyjából hatvan magyar szervezet és egyesület működött, de számuk elkezdett csökkenni, amíg húszra nem olvadt. Az egyesületi élet nemcsak törést szenvedett, hanem a hazautazások láthatatlanul megosztották a magyarokat egy „rezsimellenes” és egy „hazautazgató” csoportra. Sokan úgy vélték, hogy a vízum kérelmezése (amelyre szükség volt még svéd állampolgársággal is, hogy beutazzanak Magyarországra) együtt járt a kimondatlan követelménnyel, hogy tartsák magukat távol az emigránspolitikától.

Kádár „gulyáskommunizmusa”, amely sokak számára megkönnyítette az életet Magyarországon, nem tett nagy hatást a svédországi magyarokra, mivel ők a száműzetés éve alatt egy másik mértéket teremtettek meg, amellyel mérni lehetett a jogokat. Az, hogy sok régi barát szövetkezett Magyarországon a rezsimmel, és kifejezetten ünnepelte azt, csak növelte a távolságot a külföldi és a hazai magyarok között, és bizonytalanná és problematikusá tette a magyar identitást. Még ha néhány nyugdíjas haza költözött is, a szellemi távolság fennmaradt. 1989 után válaszüt elé kerültek, miután ismét bevezették a demokratikus rendet Magyarországon: visszatérhettek, ahogy erről régóta álmodtak. Mégsem ez történt, mivel egyre világosabban megmutatkozott, hogy a svédországi magyarok hazája Svédország lett.

Az elhúzódó hidegháború

A magyarok és a baltiak honosítása sok tekintetben hasonlított egymásra, mindenekelőtt a svéd állampolgárság felvételének akarata volt kirívóan magas a két csoportban. A másik közös vonás a sokáig melengetett remény, hogy egyszer visszatérhetnek a Szovjetuniótól felszabadított, független hazájukba. Sok különböző történetet meséltek arról, hogy miként élhetett tovább a remény – minden csapás ellenére – sokak számára. A baltiak a háború utáni időkben arra törekedtek, hogy megszabaduljanak a szovjetek által rájuk erőltetett állampolgárságtól. Azon magyarok száma, akik a svéd állampolgárság megszerzése után le akartak mondani a magyarról, nagyon alacsony volt. Néhány évvel a forradalom után a magyarkérdést életben tartották (többek között az egyesült államokbeli magyar emigráncsoportoknak köszönhetően) az ENSZ-ben, és ez táplálta a

reményt, hogy előbb-utóbb történnie kell valaminek. A hidegháború azonban elhúzó-
dott, és a világ törekvéseivel az e valóságot figyelembe vevő egyensúlyra és stabilitásra
rendezkedett be. Bizonyos időközönként utalások és nyilatkozatok születtek, hogy kí-
vánatos ez a világrend, és fenn kell maradnia. A menekültek reményei kezdtek megcsap-
panni. A magyarok nagy része a száműzetés első éveiben azt hitte, hogy sosem láthat-
ják viszont Magyarországot, hogy a határokat örökké szigorúan őrizni fogják, hogy meg-
marad a vasfüggöny, és sosem engedik be már többé az országba őket. A baltiak sorsa
mindig intő példaként lebegett előttük. A remény később újra feléledt az 1960-as évek
vége táján, és a prágai tavasz nyomán érte el tetőpontját. Miután leverték a prágai for-
radalmat, már senki sem tudta elhíttetni a kelet-európaiakkal, hogy a fennálló világrend
megdőlhét belátható időn belül. A többi kelet-európai is osztotta a várakozásokat az Eu-
rópa szocialista részét érintő politikai változásokkal kapcsolatban, de ennek ellenére sem
volt akkora igyekezet a lengyelek és csehszlovákok körében, hogy svéd állampolgárokká
váljanak, mint a magyarokéban. Léteznie kell tehát más magyarázatnak is.

A bizonytalan magyar identitás

Mi a helyzet az identitásérzettel? A magyarságtudat egy több száz éves történelmi ka-
tegória, és maga a száműzetés és a kivándorlás is a magyar történelem kísérője, vala-
mint visszatérő motívum napjaink magyar társadalmi vitájában. Évszázadokon keresz-
tül majdnem mindegyik generáció megtapasztalta a száműzetésbeli életet. A magyar
történelem, hagyományok és népköltészet számos tanúságtételt tesznek a száműzetés
és kirekesztettség sajátosságairól, és ezek ismerete a kultúra általános részévé vált. Az
utolsó generációkat sújtotta a 20. század viszontagságos történelme, két világháború,
az ország megcsonkításának következményei 1920-ban, az 1956-os népfelkelés és a
hosszú ideig tartó kommunista uralom a Szovjetunió fennhatósága alatt. Mindezek
nyugalanságot és félelmet keltettek, amelyet fokozott a generációkon keresztül plán-
tált érzés, hogy „egyedül vagyunk Európában” (többek között a nyelv elszigeteltsége
miatt), de mégis boldogulnunk kell valahogy, tehát készséget kell mutatni. Úgy tűnhet,
mintha a magyarok ezzel a készséggel a vérükben születnének.

Az előzőekben megemlítettük, hogy a svédországi magyarok soraiban is kialakult egy
demokratikus és nemzeti csoportosulás, amely sosem vezetett szélsőséges előjelű ma-
nifestációkhoz. A magyar identitás tágítható és rugalmas; összezsugorodhat, hogy
aztán ismét növekedjen, de mindig megtalálható, még akkor is, ha néha csak takaréklán-
gon ég. Egyéni sorsok bizonyos szerepet játszanak ebben az összefüggésben, mint annak
az értelmiséginek az esetében, aki húszévesen érkezett Svédországba, és hét év eltelté-
vel lett svéd állampolgár: „Az identitásérzet nagyon erős a száműzetés első 5-6 évében.
Majd hosszabb ideig csak takaréklángon égett, mielőtt visszatért volna az 1980-a évek
elején. Ekkor éreztem ismét, hogy idegen vagyok ebben az országban. Nincs különö-
sebb oka ennek, csak azon kaptam magam, hogy magyar könyveket olvasok esténként.
Lehet, hogy volt ennek valami más oka is, de nem voltam tisztában vele. Ekkortájt kap-
csolatban álltam magyar szakemberekkel, és lehet, hogy a megoldás ebben rejlik. Észre-
vettem ugyanis, hogy nagyon sokat vesztettem, főként a magyar nyelvet, amit vissza
akartam hódítani... Nehéz megmondani, mikor éreztem magam magyarnak, még ha csak

kicsit is, és mikor érdekelt a svédiségem. Külföldön mindig is jobb svéd voltam, mint otthon. Ha valaki rosszat mondott Magyarországon a svédekről, megsértve éreztem magam. Nem személyesen, hanem abból az okból, hogy Magyarországon nagyon pozitívnak tekintem a hívős lutheranizmust, az egyenjogúságot és az igazság keresését, ami áthatja a lutheranizmust.” (22. számú interjúalany.)

Az identitás és valahová tartozás fogalma annyira közel állnak egymáshoz, hogy könnyebben kiismerhetjük magunkat köztük, ha megvizsgáljuk: Hol van a hazám? Egy néhány évvel későbbi látogatás során a következő történt. „Milyen érzés sétálni a szülővárosom utcáin svéd állampolgárként? Valószínűleg azonban nem lehetett sok mindent kezdeni azzal, ami akkoriban Magyarországon volt. De felismerjük a régi reflexeket, a jól ismert korrupst magatartást és a régi attitűdöket, és azt mondjuk, *nagyon jó, hogy nem ide tartozunk!* Természetesen különböző érzelmi kötődések fűznek Svédországhoz, mint például elsősorban a természet. Hogy az ország nagy, kevés ember él itt, és nem kell tolakodni. Valójában úgy néz ki, hogy nem maga a svédiség ténye az érdekes, hanem az, ami ezen túlmutat, aminek minősége van. A zenét is ide kell számítani.” (3. számú interjúalany.) A legtöbb magyar már rég választ adott a döntő kérdésre: Hol akarunk valójában otthon lenni? A válasz: Svédországban. Ennek elméletileg a kollektív nemzeti identitás gyengülését kellene eredményeznie, és hosszú távon bizonyosan ezt is idézi elő. A száműzetés évtizedei alatt az identitás ki volt téve a legkülönbözőbb hatásoknak. Hogy lehet közösséget vállalni olyan hazával, amelyik elnyomja, bántalmazza és elűzi állampolgárait? A figyelembe vett rendszerint a hazában történt események voltak, és az ezekből nyert jelzések. Ezek akadályozták meg, hogy teljes szívből közeledjünk a hazánkhoz. Végül Magyarország demokratikus és szabad lett, de ezáltal sem oldódott meg az identitás összes problémája. Ebből a háttérből próbáljuk tehát értelmezni a magyarok magas fokú beilleszkedési törekvéseit, amelyek magukban foglalják az állampolgárság váltása iránt tanúsított hajlandóságukat.

Néhány jellegzetesség

A kisebbségek megkülönböztetett helyzete

A szomszédos országokból érkező magyarok honosítási folyamata, akik kisebbséget alkottak az eredeti hazájukban, eltér a magyarországi magyarokétól. Az előbbieket, mint például az Erdélyből érkezők számára, a folyamat egyszerűbb és kevésbé problematikus volt. Sokan közülük kétszer is cserélték állampolgárságukat magyarról románra, először az 1920-as trianoni szerződés nyomán, majd 1940 és 1941 táján, amikor Erdély ismét több éven keresztül Magyarországhoz tartozott. Ezek a körülmények és a kisebbségi státusz problémái kialakítottak bennük egy készséget, amellyel felül tudtak kerekedni a svédországi száműzetés nehézségein. Az állampolgárságról vallott nézetük a kisebbségi magyarok körében egészen más, mint a magyarországiakéban. A magyar állampolgárságot nagyon meg tudták becsülni. Még napjainkban is találhatunk olyan Svédországban élő erdélyi magyart, aki azon gondolkodik, hogy megszerezze-e a magyar állampolgárságot. A magyarázatot a múlt adhatja, ami az öregek esetében bizonyosan vegyül némi nosztalgiaiával a múlt iránt, amikor Erdély még Magyarországhoz tartozott. De azzal is össze-

függésben áll, hogy Magyarország demokratikus és független lett, és nyitott a külföld felé. Sok kisebbségben élő magyar számára nagy jelképes értéke van, ha birtokol valamit Magyarországon, egy kis darab földet vagy egy nyaralót. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha magyar állampolgársága van az illetőnek (15. számú interjúalany).

Erdélyi magyarok 1978 után kezdtek nagyobb hullámokban Svédországba érkezni, és a bevándorlás folytatódott egészen az 1989-es változásokig. Rendszerint nem lehetett legálisan elhagyni Romániát. A magyarok kivándorlása az etnikai tisztogatás enyhébb formája volt, amely Erdély elrománosítását tűzte ki célul. A kivándorlási eljárás, a szükséges engedélyek beszerzése, amellyel bizonyították, hogy az illető nem tartozik semmivel a román államnak (például tandíjtartozás) egy olyan procedúra volt, amelyet megismételtek öt év elteltével, amikor végleg le akartak mondani a román állampolgárságukról. Ez akadály nélkül ment, ha valaki kiegyenlítette a számláját. A román állampolgárságról való lemondás, amely az etnikai elnyomást testesítette meg, sokak számára szívügynek számított. Gondolkodás nélkül hajlandóak voltak elhagyni a román állampolgárságot, és Svédországba érkezésük után azonnal nekiálltak összegyűjteni az összeget, amelyet a román állam a román állampolgárság alóli felszabadításért követelt. Tekintélyes összegek forogtak kockán, ha a család nagy volt.

Akik Erdély elhagyása mellett döntöttek, magas képzettségűek voltak (a családjukkal együtt). Sokkal jobban érezték az etnikai elnyomás hatásait, mint mások. Nem hagyták asszimilálni magukat a román társadalomba, és nem akartak konfrontálódni a hatalommal, hogy mártírhalált haljanak. Különbségek vannak tehát a svédországi magyarok között attól függően, hogy melyik országból jöttek. Ez főként a magyar identitáshoz kötődő viszonyulásukban mutatkozik meg, amely az erdélyi magyarok esetében intenzívebb, erősebb, és ezt gyakran kifejezték is. Az identitás élménye azonban nem akadályozta meg őket abban, hogy jelentős erőfeszítéseket tegyenek a svéd társadalomba való beilleszkedés érdekében. A korábbi kisebbségi helyzetük érték lett az új hazában, és ez eredményezte a nagyfokú hajlandóságot az új szituációk megismerésére (23. számú interjúalany). A nyelv is adu volt a kisebbségi magyarok kezében: jobban felkészültek egy új nyelv elsajátítására, mivel gyakorlatilag már kétnyelvűek voltak, amikor Svédországba érkeztek. Ezenfelül a korábbi kisebbségi státus hozzájárult ahhoz, hogy rugalmasabbá váljanak. Az általános felfogás szerint romániai helyzetüket kell összehasonlítaniuk az ittenivel. Az összevetés eredménye kézenfekvő: hálásak, hogy Svédországban lehetnek. Ritkán hallunk egy Svédországban élő erdélyi magyart a svéd viszonyok miatt panaszkodni. Ennek megfelelően különbözik az állampolgársággal kapcsolatos attitűdjük is az anyaországból érkező magyarokétól: hatalmas tapasztalatuk van az állampolgárság és a nemzetiség közötti különbségtételben, ami problémamentessé teszi a honosításukat. Ezért tartják a svéd állampolgárság legfőbb értékének a biztonságot, és teljes szívből elfogadják új hovatartozásukat.

További jellegzetességek

A bevándorlási hivatal által bevett honosítási gyakorlat, amely az 1980-as évek vége felé érvényben volt, három kategóriába osztotta a magyarokat: 1. akik legálisan vándoroltak ki, öt év svédországi tartózkodás után kapták meg a svéd állampolgárságot; 2. akik politi-

kai menekülteknek minősültek, feltétel nélkül négy év elteltével; 3. azok a magyar állampolgárok, akik a magyar hatóságok hivatalos engedélye nélkül tartózkodtak Svédországban, feltétel nélkül öt év elteltével kapták meg a svéd állampolgárságot. Miért van szükség a harmadik kategóriára? „Ebben az esetben azért nincs szükség a magyar állampolgárság alóli felmentésre, mert a magyar törvények szerint büntényt követett el a kérelmező, és ezért amúgy sem kaphatna felmentést az állampolgársága alól.” (Az állampolgárság-ügyi hivatal állásfoglalása.) Az utolsó kategória, az állampolgársági kérvények különböző elbírálása sok zavart és keserűséget okozott a kérvényezők számára, akiknek nemritkán sokévi küzdelmes harccal kellett kivívniuk a magyar állampolgárság alóli felmentést. Sokan ezt törvényes diszkriminációnak tekintették, amikor Svédországba érkeztek.

A menekült státusz sok előnnyel járt, többek között az állampolgárság szempontjából. Az 1956-os forradalom után érkezett magyarokat és az 1960-as, 1970-es és 1980-as évek során kivándoroltak nagyobb részét feltételek nélkül honosították, miközben a többieknek először le kellett mondaniuk az állampolgárságukról, ez pedig korábban sok bürokráciával, hosszú várakozási idővel és magas költségekkel járt. Elterjedt az állampolgárságot kérelmezők körében az az általános vélemény, hogy felmentésük politikai okokból húzódott el, mert szüleik vagy más hozzátartozóik rezsimmelenségek voltak, vagy ők maguk voltak terhesek a hatalom számára. Ezért gyakran találkozhatunk a felmentés kérelmezésével, miszerint a svéd állampolgárságra álláspályázattal, a saját céggel való kapcsolat vagy tandíjhitel igénylése miatt van szükség.

Mint azt korábban említettük, sok magyar *oron kívül* szeretne volna elbíraltatni a benyújtott állampolgársági kérvényét. Okként gyakran a következőket hozták fel: „Alulírott családjával együtt látogatást szeretne tenni hazájába, Magyarországra a lehető leggyorsabban, ezért indítványozom állampolgársági kérelmem elbírálását. Az ok, amiért kérelemzem a sürgős elbírálást a fent említett tervezett hazautazás (1965 nyara), ami sürgőssé vált a feleségem édesanyja súlyos betegsége miatt. Jelenleg kórházban fekszik Budapesten, és állapotának súlyosságát orvosi lelet igazolja.” (Igazságügyi Minisztérium M 1965.06.30:57.)

A magyarok nemcsak a svéd állampolgárság felvétele iránt tanúsított nagyfokú hajlandóságról voltak ismertek, hanem (az 1970-es években) a bűnözési statisztikákban betöltött helyükről is. Mi lehet az oka ennek, és miként jelenik meg ez a jelenség az aktákban? A. Svensson rávilágít erre a *Hósi glória leágazóban* című tanulmányában. Már 1957 tavaszán megváltozott a svéd közvélemény pozitív beállítottsága a magyarokkal szemben. Az a kis részük, amely elhanyagolta munkáját, negatív publicitást szerzett, melynek következtében a magyarok mint csoport elvesztették a kezdeti szimpátiát. Svensson elemzi a bűnözés okait is, és figyelemmel kíséri az újságok tudósításait a beilleszkedni képtelenekről (Svensson 1992: 178 skk.). Hogy létezik kontinuitás a bűnözésben, vagy a későbbi bűntények a második generáció gyökértelenségével állnak kapcsolatban, nem lehet tudni. Egy körülményt azonban mindenképp ki kell emelni, amelynek köze van a nagy menekülthullámhoz, és amelyet eddig megkerültünk.

Sven Allard bécsi nagykövet 1958. augusztus 2-án írja a külügyminisztériumnak, hogy egy statisztikai kimutatást kapott Borsttól, az ICEM (International Committé for European Migration) irodájának főnökétől a magyar menekültek hazatelepítéséről, amelyből kiderül, hogy 11 400 magyart telepítettek vissza Magyarországra. A hatalmas szám magában foglalja azt a nem kevesebb mint 3481 személyt, akiket különböző fogadó or-

szágok küldtek vissza Ausztriába, mert ügynököknek vagy bűnözőknek tartották őket. Allard hozzáteszi, hogy „Borst úr azt mondta, hogy csodálkozik, hogy a svéd hatóságok nem küldtek vissza menekülteket Ausztriába, tekintve, hogy az utóbbi ország rendkívül sok nem kívánt személyt fogadott vissza, például Franciaországból, Svájcól és Nyugat-Németországból. Svédországnak is természetesen jogában állna visszaküldeni az ügynököket és a beilleszkedni nem képes személyeket, és az ICEM kész lenne egyes esetekben közbenjárni az osztrák hatóságoknál, és megpróbálná elérni, hogy fogadják be az ilyen menekülteket.” (Riksarkivet Statens Utlänningskommission, 2 iroda F 1:3.) Csak Svájcól, amely alig fogadott be több magyar menekültet, mint Svédország, visszaküldtek 1239 személyt Ausztriába. Kiderült tehát, hogy a menekültek között egy átlagon felüli, nagyszámú bűnözésre hajlamos csoport található a különböző befogadó országokban (Sveri 1981).

Az állampolgársági aktákban nagy figyelmet szenteltek az 1960-as évektől a kérvényezők előéletének. Kétségtelenül sok magyar veszítette el esélyét különböző törvénysértések miatt (például tolvajlás, orgazdaság, betörés, rablás, okirat-hamisítás, különböző erőszakos cselekedetek, kábítószerrel való visszaélés, tettlegesség, de leggyakrabban ittas vezetés miatt), nem vehető észre azonban semmiféle szabályszerűség a bűntényekben. Más csoportokkal való statisztikai összevetés – a rossz magaviselet miatti elutasítás szempontjából – nem áll rendelkezésünkre. Nagyon sokféle kifejezési formája van annak, hogy valaki megbánta tettét, és ígéri, hogy megjavul.

A kettős állampolgárság minden kérvényező számára csábító – még a legálisan Svédországba érkezett magyarok számára is. A kérvényezők egy része meg szeretne volna tartani magyar állampolgárságát jövőbeni terveire hivatkozva. „Jelenleg Svédországban élek, és ezért szeretnék svéd állampolgár lenni, de később vissza szándékozom költözni Magyarországra, ha felnőnek a gyermekeim, és ezért szeretném megtartani a magyar állampolgárságomat. Ha nem vagyok magyar állampolgár, akkor nagyon nehéz lesz letelepednem Magyarországon, és minden tekintetben nehezebb lesz a helyzetem.” (Utlänningsnämnden 9021–0847.)

1989 után új megvilágításba került a magyarok svéd állampolgársága, mivel már nem létezett a politikai menedéket keresők kategóriája. Még ha az 1989-es események eufóriája mára lecsengett is, és nem vezetett tömeges kivándorláshoz Svédországba, mint azt kezdetben néhányan gondolták, mégis magával vonta az állampolgárság átértékelését. A magyar állampolgárság új tartalommal telítődött, felértékelődött, és egyre több svédországi magyar számára vált vonzóvá. [...]

Összefoglalás

Az előzőkben vizsgált, illetve érintett csoportoknak különböző motivációjuk volt az állampolgárságuk váltására. A kérdés azonban az, hogy milyen jelentősége volt az etnikai és nemzeti háttérnek a fenti csoportok állampolgárságának váltásakor. Az alábbi tényezőket vettük figyelembe: a bevándorlás okai, fogadtatás, a számúzetéssel kapcsolatos célkitűzés (maradni vagy visszatérni), a beilleszkedés mértéke, valamint a hazához való kötődés és az identitás. A kérdésem arra vonatkozott, hogy miként hatottak ezek a szempontok a nemzeti/etnikai hovatartozásra.

1. A magyarok törekvéseit a honosítás iránt bizonyos értelemben a chileiekéhez lehet hasonlítani. A bevándorlás hátterében ugyanaz állt, és hasonlóképpen pozitív fogadtatásban részesültek. Volt munkalehetőség, és kezdőtőkét kaptak a menekültek, a társadalom szimpátiáját is élvezték. A jövővel kapcsolatos terveik szempontjából azonban különbségek mutatkoztak: amíg a chileiek kezdetből fogva vissza akartak térni, a magyarok hamar hosszú itt-tartózkodásra rendezkedtek be. Következésképpen a magyarok magas fokú integrációs szintet értek el, amely gyakran ötvöződött asszimilációs törekvéssel. Nagyobb akadályok nem gördültek útjukba: a Svédország és Magyarország közötti kulturális különbségek aligha voltak áthidalhatatlanok. A magyarországi politikai légkör gátolta ugyanakkor a normális és életszerű kapcsolatok kialakítását a hazával: a hazlátogatás csak hosszú idő elteltével vált aktuálissá. Két fontos momentum volt pozitív hatással az állampolgárság-váltással kapcsolatban: egyrészt az, hogy a menekültek minősülő magyarok feltétel nélkül megkapták a svéd állampolgárságot, másrészt az, hogy a flexibilis magyar identitás nem gördített akadályt az új állampolgárság felvétele elé.

2. A törökök állampolgársághoz vezető útja bizonyos szempontból hasonlított az irániakéhoz. A török vendégmunkások gyors visszatérésre számítottak, de ez később elhúzódott. Az állampolgársággal kapcsolatos kérdések csak akkor váltak aktuálissá, amikor a visszatérés gondolata körvonalazódott (főként, mert gyermekeik gyökeret vertek a svéd társadalomban). Amikor fokozódott a nyugtalanság Törökországban (és bizonyos mértékben Svédországban is az 1980-as évek közepén), egy időben nőtt a svédországi törökök biztonságérzet iránti szükséglete. A csoport beilleszkedési szintjét gátolta a nagy távolság a svéd kultúrától és a gondolkodásmódbeli különbségek, valamint sok esetben a „török életmódhoz” jó lehetőséget nyújtó elszigetelt életmód. Az alacsony beilleszkedési szint és a Törökországhoz fűző erős kötelek konzerválták a török identitástudatot, és ellehetlenítették az állampolgárság váltását. A török állampolgárságról való lemondás nehézségei ugyanebbe az irányba hatottak. A törökök honosítás iránti hajlamát bizonyosan növelni lehetett volna, ha a társadalom részéről liberálisabb szemléletmódot tanúsítottak volna a kettős állampolgárság iránt.

3. Annak ellenére, hogy a chileiek kevés akadályba ütköztek honosításuk során, viszonylag csekély érdeklődést mutattak a svéd állampolgárság felvétele iránt. Még ha kedvező feltételekkel is rendelkeztek a beilleszkedés szempontjából (jó képzés, politikai érdeklődés, a svédekkel azonos kulturális értékrend stb.), viszonylag kicsi volt a svéd társadalomban való aktív részvétel iránti érdeklődésük. Ez elsősorban a svédországi tartózkodásuk stratégiájától függött: kétséges volt az állampolgárság váltása és a beilleszkedésük a társadalomba, valamint megkésett is. Svédországi tartózkodásuk mégis markáns változásokat idézett elő a chileiek gondolkodásmódjában, amely a svéd állampolgárság iránt tanúsított fokozódó érdeklődés feltételül szolgált. Bizonyos tekintetben hasonlít a chileiek honosodási mintája a nyugat-európaiakéhoz: lényegében instrumentális volt, az állampolgárságot érintő döntés kimenetele gyakran az előnyöket és hátrányokat latba vető számítás eredményén múlt. Erről az utóbbi évek tapasztalatai tanúskodnak, amelyek a Chilébe való visszatérést érintő döntéskor fejeződnek ki.

4. Még ha az irániak honosítási folyamata bizonyos tekintetben hasonlít is a törökökére, mégis önállóan kell vele foglalkozni, és összehasonlítva a másik három csoporttal, több változata van. Az iráni bevándorlás több hullámban ment végbe, különböző előjelekkel. Az iráni emigránskultúra nagymértékben heterogén, a jövővel kapcsolatos tervek

sokrétűek, és különböző teret hagynak az egyéni megoldásoknak. Közös azonban az erős, történelemben gyökerező identitás. A chileiekkel szemben erős beilleszkedési törekvés jellemezte őket, a nyilvánvaló nehézségek ellenére. A svéd állampolgársághoz való viszonyukban nem található világos séma. Az irániaknál előfordul a többi csoporttal szemben, hogy megbánták az állampolgárság cseréjét, és sokan közülük ismét felvették az iráni állampolgárságot. Sok iráni számára problematikus volt az állampolgárság váltása, mert nehézséget okozott az iráni állampolgárságról való lemondás, és az utóbbi időben a „identitástudat zavara” gyakrabban előtérbe került. Az iráni állampolgársággal kapcsolatos szabályozás és a teheráni rezsim véleménye a külföldön élő irániakról fontos tényező volt a svéd állampolgárság felvételével kapcsolatos állásfoglalásban. A kettős állampolgárság liberálisabb elbírálása kedvező hatással lehetett volna, ugyanúgy mint a törökök esetében, a svéd állampolgárság megszerzése iránt mutatott hajlandóság növelése szempontjából.

Készség az állampolgárság felvételére (csökkenő sorrendben): magyarok, chileiek, irániak, törökök.

A fogadtatás pozitív hatásának jelentősége: magyarok, chileiek, törökök, irániak.

Az identitás erőssége: irániak, törökök, chileiek, magyarok.

A hazához kötő kapcsolatok intenzitása: törökök, chileiek, irániak, magyarok.

Mi irányítja az állampolgárság váltását? Megvitatás

A kérvényezők attitűdjeinek vizsgálata alátámasztja az állampolgárság váltásának komplexitását. Nehéz kimutatni biztos tényezőket, amelyek magyarázatot adhatnának az állampolgársággal kapcsolatos szemléletmódra. Vannak hasonlóságok és megegyezések a csoportok között, azonban minden csoport *speciális esetet* alkot a saját adottságaival. Számptalan kérdés kapcsolódik az állampolgárság váltásához. Még egy és ugyanazon csoporton belül is számos változat létezik. Amit sikerült megtudni az egyik csoportról, az lényegében csak *általános tendencia*, amely tetten érhető egy *hangadó kategóriánál*, amelyet a többség ugyanazon a csoporton belül vagy követ, vagy személyes, illetve családi érdekekből egy *individuális utat* választ. A tehetséges személyek csak ritkán vannak kitéve a csoportnyomásnak, és ezért eltérnek ettől a csoportmintától. Maga a svéd állampolgárság felvételéhez vezető út is sokrétű és izgalmas, miközben a formális eredmény leegyszerűsített: vagy felvesszük a svéd állampolgárságot, vagy megtartjuk a régit.

Az alapeset két elemre egyszerűsíthető le, amely később megtalálható mindenkinél, de különböző vegyítésben: az egyik *instrumentális szempontból* tekint az állampolgárságra, a másik az *identitástól vezrelten*. Racionális, mondhatni haszonorientált érveket állítunk szembe emocionálisokkal. Hogy mennyire egyszerű vagy nehéz az állampolgárság váltása, az attól függ, hogy melyik „vegyes kategóriába” tartozunk. Az előbbi kategóriába tartoznak a nyugat-európaiak; mint például a németek, olaszok, franciák és amerikaiak, de a chileiek egy része is, míg az utóbbi csoportot a görögök, jugoszlávok és mindenekelőtt a törökök alkotják. A korábbi szocialista és közel-keleti országok, valamint a más kontinensekről érkezett bevándorlócsoporthoz számra a honosítás leegyszerűsödött azáltal, hogy nem kellett lemondaniuk a régi állampolgárságukról. Sőt meg-

úszták azokat az identitásproblémákat, amelyek az állampolgárság váltásánál keletkeznek. A problémát ugyanis nem az új állampolgárság megszerzése jelenti, hanem a régi elvesztése. Tehát létezik még egy kategória a fentiekben említettek mellett: a menekültmodell a szabad bevándorlás modellje mellett.

Az állampolgársággal szembeni attitűdök vizsgálatával felderítettünk egy csomó tényezőt, amelyek normálkörülmények között irányítják a csoport vagy az egyén gondolkodását ezekben a kérdésekben. A következőkben kísérletet teszünk ezek rendszerezésére. Az alábbi alaptényezők megtalálhatók voltak szinte mindegyik állampolgárság váltása esetén, még ha *teljesen különböző összetételben* is. Ez nagyon fontos körülmény, ugyanis éppen a különböző kategóriák intenzitásának a foka eredményezi a különböző modelleket. Korábban kiemeltük, hogy az állampolgárságról vallott nézet nagyon érzékeny a politikai és gazdasági fejlődési tendenciákra, és ezért *állandó változásban van*. Gyakran megbizonyosodhatunk, hogy milyen drasztikus lehet ez: egy és ugyanaz a személy megváltoztathatja véleményét a főbb irányvonalakkal kapcsolatban. Az a tendencia sem szokatlan, hogy valaki vált az identitás által vezérelt viszonyról a racionálisra. Önmagában véve ez logikus fejlődés egy hosszabb tartózkodást követően a bevándorlóországban. Az identifikáció növekvő átértékelése nem feltétlenül eredményezi a régi identitásról való lemondást, hanem inkább teret ad egy új hovatartozás-érzés kibontakozásának. Könnyebb felvenni új impulzusokat, mint lemondani arról, ami megvan.

Az állampolgárság váltása háttérben meghúzódó változatos attitűdök magyarázata három különböző síkon keresendő: 1. Az általános síkon, ahol állami és az állam felett álló intézkedések irányítanak, miközben az érintett emberek nem tudnak hatást gyakorolni a történésekre. 2. A csoportos sík az egyénekre gyakorolt nagy befolyásával. 3. Az egyén síkja, ahol a végleges döntés születik.

Az általános sík

Az általános sík tényezői mind a ki-, mind a bevándorlási országokat érintik, mindenekelőtt ami az állampolgárságot szabályozó törvényeket és rendeleteket illeti. Az elsődleges tényező a törvényhozás, amely világosan meghatározza, ki lehet az állam polgára. A törvények teremtik meg a honosítás jogi és adminisztratív kereteit. Több európai országhoz képest *a svéd törvények és rendeletek mára legtöbbször már nem gördítenek akadályt az állampolgárság cseréje elé*. Kivételt képez ez alól a kettős állampolgárság egyezmények által kötött korlátozása. A törvény alkalmazásának is következménye van a honosítás szempontjából: milyen komoly az engedélyezési eljárás, és hogy dönt az engedélyező hatóság néhány nem egyértelmű esetben. Jogi tekintetben messzemenő közeledés van a svéd állampolgárok és a külföldiek között, azonban van még néhány terület, ahol jelentősége van a svéd állampolgárságnak. Ezek a viszonyok hatással vannak a kérelmezők által tanúsított honosítási hajlandóságra. *A kivándorlási ország állampolgárságot szabályozó törvényei ezzel szemben gyakran megnehezítik a honosítási eljárást* azáltal, hogy bonyolítják az állampolgárságukról való lemondás feltételeit.

A bevándorlási politika adja meg a bevándorlók jövővel kapcsolatos terveinek alapját. A svéd bevándorlópolitikai vita az 1970-es évektől a bevándorlók kultúrája körül forgott, ahelyett hogy (mint a legtöbb nagy bevándorlóországban) az állampolgárság által előírt

kötelezettségekből és szavatolt jogokból indult volna ki. Svédországban ez indirekt módon fékezte néhány csoport beilleszkedését.

Az állandóan változó társadalmi klíma és a váltakozó gazdasági konjunktúrák fontos szerepet játszottak a legtöbb bevándorló számára. A svéd lakosság részéről támasztott elvárások, hogy „olyannak kell lennetek, mint mi”, is vitathatatlanul hatást gyakorló tényezők voltak. A világ migrációs helyzetének következménye a „globális klíma” is: új menekülthullámok jönnek létre a világ különböző részein fellángoló tűzfészkek miatt.

A háttér jelentősége

A Svédországban menedéket kereső bevándorlók és menekültek csak ritkán voltak elszigetelődött egyének vagy családok; általában egy kollektívához tartoztak. Ebből következik, hogy a különböző hullámokat speciális kivándorlási ok (munka, háború, etnikai vagy politikai üldözés stb.) tartotta össze, ugyanakkor egységes fogadtatásban részesültek az új országban. Továbbá hozzájárult a jövő hasonló megtervezéséhez, illetve a visszatelepedésről vallott nézet kialakításához. Ezenkívül egy csoport tagjai közös tapasztalatokon osztozkodnak, és közös álláspontot alakítanak ki a száműzetéssel kapcsolatban. A hazához fűződő kapcsolatok éppen ezért szokás szerint hasonlóan alakulnak, ami vagy megszilárdítja az eredeti identitást, vagy elősegíti az új identitás kibontakozását. Az egyéni állásfoglalásokat megszűri a csoportos megfontolások és értékelések, a honfitársakhoz kötődő kapcsolatok intenzitásának függvényében. A fentiek következményeképpen kialakul egy bizonyos csoport beágyazódása a svéd társadalomba egy hasonló modell alapján.

Az állampolgárságot kérelmezők közül sokan tudatosan vagy tudat alatt a csoportjuk hatása alatt állnak, az értékrend, célkitűzés és stratégiák, valamint az erkölcsi kérdés szempontjából. A központi fogalom tehát az *etnikai vagy nemzeti identitás*. A többi tényezőhöz képest az etnikai háttér jelentősége különösen fontos az ember döntésében, még ha ez különböző fokú intenzitással működik is, a csoport ideológiája, összetétele és összetartása függvényében. Növekszik a jelentősége, ha a haza (többek között a svédországi reprezentációja révén) erős hatással van az állampolgáira (mint ahogy az korábban a jugoszláv állampolgárok esetében és napjainkban az irániakkal történik).

Egyéni adottságok

A siker kulcsa végső soron mindig az adott bevándorló család vagy egyén kezében van. Az egyén szintjén hatalmas választási lehetőségek vannak; hogy ezeket miként tudjuk kihasználni, részben azon múlik, mennyire piacképes az illető (képzés, kezdeményező-készség, információhoz való hozzáférés, nyelvtudás, képesség az új helyzetek kezelésére), részben pedig azon, hogy milyen kötelék fűzi őt a csoportjához, illetve a befogadó társadalomhoz. A kornak, nemnek, képzettségnek, a munkahelyi és lakóhelyi körülményeknek (elszigetelt vagy vegyes) is jelentősége van ugyanúgy, mint a biztonság iránt érzett vágyak, nem utolsósorban a gyerekek szempontjából. A svéd társadalomhoz való

igazodás különböző formákat öltött. A lakossággal kialakított kapcsolatrendszer elsőrangú cél volt a sikeres integráció érdekében. A vegyes házasságnak, ami önmagában is a beilleszkedés indikátora, jelentősége van az állampolgárság váltásának szempontjából. A honosítással elérhető előnyök és hátrányok számítása teljesen az egyén síkján helyezkedik el, és a személyes adottságok függvényében változik.

Még akkor is, ha a kérelmezők befolyásolási lehetősége a folyamatra korlátozott volt, bizonyos mértékig hatással lehetett. A kitartó kérelmezők, akik jól tudták előadni érveiket, mentesülhettek (néhány esetben a tömegtájékoztató eszközök mobilizálásával) egy vagy több feltétel alól.

Az állampolgárság váltásával kapcsolatos mentális beállítottság jelentését külön hangsúlyozni kell. A svéd állampolgárságnak a megélhetési lehetőségekre gyakorolt pozitív hatásáról szóló elgondolások gyakran erősek voltak, és el tudtak fojtani bizonyos kétélyeket. A fokozódó diszkrimináció érvével próbáltak sokan védekezni és megnyugtanni környezetüket úgy, hogy a svéd állampolgárságot kiútként tüntették fel.

Némileg leegyszerűsítve az említett tényezőket két csoportba oszthatjuk, az állampolgárság váltására gyakorolt pozitív, illetve negatív hatásuk szerint. Tartalmi összefüggés van a kettő között, azáltal hogy ugyanazon tényezők mind ösztönzőleg, mind pedig akadályozóan hathatnak. Nem meglepő, hogy az akadályok – több európai országgal ellentétben – inkább a hazával hozhatók kapcsolatba, miközben az ösztönző tényezők Svédországhoz kapcsolódnak.

Akadályok

Svédországgal szemben

A kérelmező:

Nehezen tudja megítélni a váltás hatásait.

Nem akarja elveszíteni régi állampolgárságát.

Nehézségeket okoz számára a haza állampolgárságáról való lemondás.

Nem tudja megerősíteni identitását.

Úgy érzi, rosszul bánnak vele Svédországban.

Diszkriminálnak érzi magát.

Nehéz számára elfogadni a svéd viszonyokat.

Lemond róla, azért mert a csoport, amelyhez Svédországban tartozik, negatívan vélekedik az állampolgárság váltásáról.

Úgy véli, hogy bonyolult az eljárás, és magasak a költségei.

A hazával szemben

A kérelmező:

Nehézségeket okoz számára, hogy ingatlant örököljön vagy szerezzen a hazájában.

Fél attól, hogy „külföldiként” fogják kezelni hazájában.

Nem akarja letagadni „eredetét”.

Nem akar turista lenni saját országában.

Azt akarja, hogy gyermekei hazájában járjanak iskolába.
Elveszti a hazájában már megkeresett nyugdíját.
Fél attól, hogy rokonai és barátai nem nézik jó szemmel az állampolgárság váltását.
Vissza akar térni.

Ösztönző tényezők

Svédországgal szemben

A kérelmező:

Svédországban szándékozik maradni.

Svéd baráti köre és kapcsolatrendszere van.

Vegyes házasságban él, és svéd rokonai vannak.

Szabadon akar utazni svéd útlevéllel.

Munkaügyi okokból van szüksége a svéd állampolgárságra.

Részt akar venni a politikában, azáltal hogy választ a parlamenti szavazáson.

Svédnek érzi magát.

Nem akarja, hogy diszkriminálják.

Hisz abban, hogy a svéd állampolgárság javítja az esélyeit.

Marad, mert a gyermekei már gyökeret vertek az országban.

A hazával szemben

A kérelmező:

Nem akar otthon katonai szolgálatot teljesíteni.

Szüksége van a svéd állampolgárság által adott biztonságra a hazautazásai során.

Fél a krízistől és nyugtalanságtól a hazájában.

Lehetősége van a kettős állampolgárság megszerzésére.

Hogy a fenti tényezők közül melyiknek volt nagyobb súlya, az az időn és az egyén adottságain múlt. Döntő lehet egy tényező az ember döntésében, miközben a másikéban teljesen elhanyagolható. Egyértelműen kiderült a vizsgálatból, hogy *a hazához fűződő kapcsolat és az identitást érintő kérdések központi helyet kapnak az álláspont meghozatalában.*

INTERJÚALANYOK

1. 65 év körüli magyar férfi. 1956-ban érkezett Svédországba.
3. 50 év körüli magyar férfi. Az 1970-es években érkezett Svédországba.
5. 50 év körüli olasz nő. Az 1960-es években érkezett Svédországba.
15. 55 év körüli erdélyi magyar férfi. Az 1970-es években érkezett Svédországba.
22. 60 év körüli magyar férfi. 1956-ban érkezett Svédországba.

23. 60 év körüli magyar férfi. Az 1980-as években érkezett Svédországba.
32. 60 év körüli magyar férfi. 1956-ban érkezett Svédországba.
33. 50 év körüli svéd nő, aki sokáig élt Németországban.

JEGYZETEK

1. A tanulmány Szabó Mátyás *Vägen mot medborgarskap. Studier i medborgarskapsbyte och integration* című könyvének (Szabó 1997) 6. fejezete (174–258. p.) a 3. és a 9–11. alfejezetek (181–197., 220–252. p.) kivételével.
2. Az interjúalanyokra vonatkozó adatok a könyv eredeti számozása szerint, a tanulmány végén szerepelnek.

IRODALOM

BERGMAN, ERLAND – SWEDIN, BO

1982 Vittnesmal. Invandrares syn pa diskriminering i Sverige. En rapport fran Diskrimineringsutredningen. Stockholm: LiberFörlag.

BORBÁNDI GYULA

1985 A magyar emigráció életrajza. 1945–1985. Bern: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

BRUBAKER, WILLIAM ROGERS

1992 Citizenship and Nationhood in France and Germany. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

HAMMAR, THOMAS

1986 Integration av invandrarna. Nordiska migrationsseminariet, 7.

ROJAS, MAURICIO

1993 I ensamhetens labyrint. Invandring och svensk identitet. Stockholm: Bromberg.

SVENSSON, ANDERS

1992 Ungrarna i folkhemmet. Svensk flyktingpolitik i det kalla krigets skugga. Lund: Lund University Press.

SVERI, BRITT

1981 Utlänningars brottslighet. Invandrare & minoriteter I.

SZABÓ, MÁTYÁS

1997 Vägen mot medborgarskap. Studier i medborgarskapsbyte och integration. Stockholm: Arena.

MÁTYÁS SZABÓ

Nationality and identity

Immigrants arriving in their new homes face very often a radically different social, political, economic, cultural contexts in many respects. One of the domains it becomes apparent is the question of identity. It may involve both the national and/or ethnic identity in their former home and the new alternative provided by their new destination. This paper examines the background of persons who immigrated from Hungary to Sweden in the second half of the 20th century. It addresses issues of immigration experience, motivations to obtain citizenship in Sweden and the changing relationship with Hungary. The results will then be compared to that of three other groups from Chile, Turkey and Iran.

FÜGGELÉK

1. táblázat. Az 1994-ben svéd állampolgárságot szerzett külföldiek nem és nemzetiség szerinti megoszlása

	Férfiak	Nők
Magyarország	106	111
Chile	662	784
Irán	2424	1941
Törökország	1354	1388

2. táblázat. A Svédországban élő magyarok száma, 1994. december 31.

Magyarországon születettek	14 799
Magyar állampolgárok	3 221
Honosítottak	11 783

(Forrás: SCB Népszéki statisztika 1994)